

ΓΕΩΡΓΙΟΥ

ΤΟΥ

ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΙΟΥ

ΠΡΟΣ ΙΩΑΝΝΗΝ ΤΟΝ ΚΟΥΒΩΚΛΗΣΙΟΝ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΚΠΟΡΕΥΣΕΩΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ.

GEORGII TRAPEZUNTII

AD JOANNEM CUBOCLESIIUM

DE PROCESSIONE SPIRITUS SANCTI.

(L. Allatio interprete in *Græcia orthodox.*, tom. I.)

α'. Ωκνουν μὲν πρότερον πρὸς σὲ γράφειν, τὴν τε σὴν περὶ τὰ θεῖα σπουδὴν εἰδὼς, καὶ τὴν ἐμὴν ἐν τοῖς γῆϊνοις ἀσχολίαν· νῦν δὲ ὁ ἐμὸς δεῦρο πλεύσας πατήρ ἀνήγειρέ τε καὶ παριώξυνεν, ἄλλα τε πολλὰ εἰπὼν, καὶ ὅτι σὺ γράψαις ἂν εὐθὺς πρὸς με περὶ τῆς τῶν Ἐκκλησιῶν διαφορᾶς, εἰ γ' ἐγὼ τοῦτο πρῶτος ποιῶμι. Πρὸς τούτοις δοκεῖν αὐτῇ, φησὶν, ἂν γράμμασι συνομιλῶ σοι, μεταμαθεῖν τὴν ἀλήθειαν, ἥς ἐμὸι οὐδὲν τιμιώτερον. Διὸ τῇ τε πατρὶ τῇ ἐμῇ ὅρκῳ συνωμολόγησα, καὶ σοι νῦν ὁμνυμι, μάρτυρα ἐπικαλούμενος Χριστὸν Ἰησοῦν, ἂν ἄρα τισὶ λόγοις, οἷς αὐτὸς οἶδας, τὰ τῆς τῶν Γραικῶν Ἐκκλησίας δόγματα τῆς ἀληθείας ἐχέσθαι ἀποδείξῃς, ὡς ἔξεις Γεώργιον μετὰ σοῦ, καὶ ἀποδώσεις τῇ Ἐκκλησίᾳ Γραικῶν, ἥ ἀπετάχθην πιστεύσας καλῶς ποιεῖν, καὶ πιστεύων μέχρι τῆς σήμερον. Μὴ ὀκνήσῃς οὖν γράφειν, καὶ μετακλειῖσθαι πρὸς ἣν οἶσι ἡμεῖς ἀλήθειαν. Ἴδῃ γάρ σοι πρότεροι γράφομεν, καὶ προσκαλούμεθα μετ' ἀγάπης πάσης, ποιούμενοι τὸν λόγον χωρὶς πεισμονῆς, χωρὶς φιλοτιμίας, τὸ τοῦ λόγου μέγεθος καὶ γριφὸν ἀφαιρουντας, ὡς οἶδόν τε. Οὐ γάρ ἔνα δεῖνοι δόξωμεν βήτορες, ἢ πολλοὶ τινες τοὺς λόγους, ἀλλ' ἔνα ἡμεῖς τὴν ἀλήθειαν μεταμάθωμεν, ἥ σὺ ταύτην κἂν νῦν γνωρίσῃς, δεῖν ᾧ ἡμεῖς πρὸς σὲ γράφειν. Γένοιτο δὲ τὸ ἕτερον, Χριστὲ βασιλεῦ, καὶ γένοιτο τὸ σοὶ εὐάρεστον. Ἀλλ' ἔνα μὴ πολὺν ἐν προοιμίῳ κατατρίβω χρόνον, ἄρξομαι νῦν, αὐτὸ τὸ πανάγιον Πνεῦμα, περὶ οὗ ὁ λόγος, ἐπικαλεσάμενος εἰς βοήθειαν. Ex duobus vero alterum eveniat, rex Christie, eveniatque quod tibi complacitum est. Sed ne in proœmio longiores moras neccem, ordiar nunc orationem, ipso Spiritu sancto, de quo sermo habendus est, in auxilium advocato.

β'. Τὸ ἀπαράλλακτον τῆς θείας φύσεως ὁμολογούντες, καὶ τὴν ταυτότητα τῆς οὐσίας, τρεῖς ὑπο-

PATROL. GR. CLXI.

1. Pigebat equidem et antea, te crebris obtundere litteris, tum tuum circa res divinas studium plane noscens, tum meam in rebus terrenis occupationem. At nunc pater meus huc aduavigans incitavit, inflammavitque, multa in medium proferens, et inter alia, te statim ad me de Ecclesiarum dissidio rescripturum, si ipse primus id pertentassem: necnon sibi videri, inquiebat, si sæpissime litteris tecum colloquerer, veritatem me, qua nil mihi charius est, agniturum. Quare conc. is verbis iurandum patri dedi, et nunc tibi quam sancte juro, testem advocans Christum Jesum, si rationibus, quas ipse calleas, Græcæ Ecclesiæ dogmata veritatem præferre commonstraveris, rapies una tecum Georgium, Græcorumque Ecclesiæ restitues, a qua avulsus sum, id optime factum ratus, et in fide, quam amplexus sum, ad huc diem perdurans. Ne pigrere igitur ad nos scribere, et ad eam, quam tu veritatem esso existimas, revocare. Jam enim nos primi ad te litteras damus, et sermonem absque pertinacia et ambitione digerentes, necnon orationis prolixitatem et argumentationes implicatas pro viribus procul amandantes, cum omni benevolentie charitate adhortamur. Nequo enim ut oratores vehementes et consummati, aut ut in dicendo valere plurimum videamur, sed ut nos aut veritatem addiscamus, aut tu eam nunc tandem agnoscas, hæc ad te in presenti scribimus. Sed ne in orationem, ipso Spiritu sancto, de quo sermo habendus est, in auxilium advocato.

2. Divinæ nature per omnia simile, et idem essentis confidentes, tres hypostases, et tres personas

omnes in omnibus, neque eas dividentes, neque confundentes agnoscimus. Earum vero unam, quod principio careat, alteram generatione, tertiam progressionem distinguimus; et asseveramus Filium inenarrabiliter, et ab æterno ex Patre gigni, Spiritum sanctum ex Patre per Filium procedere; per præpositionem neque instrumentalem relationem, neque localem, neque ministerialem, neque aliam, quam quispiam excogitaverit, indicantio, neque temere prolata, et ad nudam relationem significandam, sed solam naturalem et essentialem, quæ scilicet secundum causam est, demonstrante, et per quam Spiritus unus divine Triadis progreditur, ut sit, in propria hypostasi. Aliis ergo communiter, et a nobis inter nos veluti certis suppositis, de quo postremo loco locuti sumus, sermo habeatur. Idque ut recte demonstremus, ante alia ordo in divinis a nobis considerandus est; princeps ad id conducenda sanctorum dicta; tum demum absurda, quæ ex utraque sententia oriuntur.

3. Et ordinem quidem in divinis esse, patet omnibus, dummodo sani sunt, licet Græci ipsi dirumpantur. Primum quidem, quod omne pulchrum atque bonum in Deo proprie et primario, et secundum seipsum est; bonorum autem ordo est; deinde in omni multitudine; multitudinem autem voco, quod supra unum aut duo est, aut confusionem indisciplinam, aut ordinem a ratione non alienum esse necesse est. Supra duas vero hypostases Deus est. Est igitur ordo in Deo his hypostasibus; neque enim confusio erit in Triade, quæ reliqua omnia in ordinem cogit, ut theologorum voces intonant. Etenim, si *Omne donum perfectum decursum est descendens*¹; nec est in creaturis probitatem præseferens, quod non inde emanat, prorsus necessarium est eam quæ et angelorum ordines, et mundi universi dispositionem ordine exornavit Triadem, ordine in seipsa interstinctam esse. Ad hæc Triadis ipsius nomen ordinem signat, et fieri nequit, ut Trias vere et reipsa dicatur, nisi relationem tria illa inter se habeant: nam si quis duo supposuerit, quæ relatione inter se non referantur, erunt duo illa prorsus, et non dualitas. Quod si tria sunt, quæ supponuntur, si unumquodque ad reliqua tria relationem habet, erit Trias; si minus, tria. Igitur si Pater erga Filium, et erga Spiritum sanctum relationem naturalem, eam nempe, quæ secundum causam est, possidet; Filius vero erga Patrem, quod ex eo est, sed ad Spiritum nullam, neque Spiritus erga Filium, aut dualitas fuerit, aut tres dii, heu rem ineptam atque absurdam! et non Trinitas Deus; quam impietatem sæcula provisione declinantes doctores optime affirmarunt, et communibus Christianorum opinionibus creditur, divinas hypostases alteram alteri adhaerere, quod apud Græcos plane antiquatum est, ut jam versentur in periculo, ne de fide in Trinitate decidant.

4. Quod si dixerint, Filium consubstantialitatem relationem habere erga Spiritum, temere id pro-

Α στάσεις, ἤτοι τρία πρόσωπα ὅλα ἐν ὅλοις γνωρίζομεν, οὔτε τέμνοντες, οὔτε συγχέαντες. Ταῦτα δὲ, τὸ μὲν τῷ ἀνάρχῳ, τὸ δὲ τῇ γεννήσει, τὸ δὲ τῇ προόδῳ διακρίνομεν, καὶ ὁμολογοῦμεν, τὸν μὲν Υἱὸν ἀφράστως καὶ αἰωνίως γεννηθῆναι ἐκ τοῦ Πατρὸς, τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι, τῆς διὰ οὗτε ὀργανικὴν τινὰ σχέσιν, οὔτε τοπικὴν, οὔτε ὑπουργικὴν, οὔτε ἄλλην οἰανοῦν οἰηθεῖν τις σημαίνουσης, οὔτε μάτην κειμένης καὶ πρὸς ψυχὴν ἀναφορὰν, ἀλλὰ μόνην παριστώσης τὴν φυσικὴν καὶ οὐσιώδη, τὴν κατ' αἰτίον δηλονότι, δι' ἧς τὸ Πνεῦμα ὁ εἶς τῆς Τριάδος πρόεισιν εἰς τὸ εἶναι ἐν ἰδικῇ ὑποστάσει. Τῶν γοῦν ἄλλων ὑποθεθεμένων κοινῶν ἑμοί τε καὶ σοὶ περὶ τοῦ ὕστερον λεχθέντος ὁ λόγος. Τοῦτο δὲ εἰ μέλλοιμεν καλῶς δεῖξαι, δεῖ πρῶτον μὲν τὴν ἐν τοῖς θεοῖς τάξιν σκοπεῖν, εἰτα καὶ τὰς τῶν ἁγίων πρὸς τοῦτο φερούσας ῥήσεις, καὶ τὰ ἐκ τοῦ ἑκατέρου μέρους συναναφαινόμενα ἀεῖναι.

Γ'. Ὅτι μὲν οὖν τάξις ἐν τοῖς θεοῖς, παντὶ που δῆλον τῷ νοῦν ἔχοντι, καὶ Γραικοὶ διαβρήγνυνται. Πρῶτον μὲν, ὅτι πᾶν καλὸν καὶ ἀγαθὸν ἐν τῷ Θεῷ κυρίως καὶ πρώτως καὶ καθ' αὐτὸ, τῶν καλῶν δὲ ἡ τάξις· εἰτα ἐν παντὶ πλήθει· πλήθος δὲ λέγω τὸ ὑπὲρ μονάδα ἢ δυάδα ὄν, ἢ σύγχυσιν ἄλογον, ἢ τάξιν εὐλογον εἶναι ἀναγκαῖον. Ὑπὲρ δυάδα δὲ ὁ Θεὸς ταῖς ὑποστάσεσιν. Ἔστιν ἄρα τάξις ταῖς ὑποστάσεσιν τῷ Θεῷ. Οὐ γὰρ σύγχυσις ἔσται ἐν τῇ Τριάδι, τῇ καὶ τὰ ἅλλα εἰς τάξιν ἀγοῦση κατὰ τὴν θεολόγον φωτὴν. Ἦν γὰρ *Ἡὺν δώρημα τέλειον ἀνωθὲν ἐστὶ καταβαῖνον*, καὶ οὐκ ἔστιν οὐδὲν χρηστὸν ἐν τοῖς κτίσμασιν, ὃ μὴ ἐκεῖθεν ἦκει, ἀνάγκη πᾶσα τὴν καὶ ἀγγέλων τάγματα, καὶ κόσμου παντὸς θέσιν τάξει κοσμήσασαν Τριάδα τετάχθαι ἐν ἑαυτῇ. Πρὸς τοῦτοις καὶ τὸ τῆς τριάδος ὄνομα τάξιν δηλοῖ, καὶ ἀδύνατον τριάδα λέγειν ἀληθῶς καὶ πραγματικῶς, εἰ μὴ σχέσιν πρὸς ἄλληλα ἔχει τὰ τρία. Εἴ τις γὰρ δύο τινὰ ὑποθεῖν, μὴ σχέσιν ἔχοντα πρὸς ἄλληλα οἰανοῦν, δύο, οὐ δυάς, ἔσται. Εἰ δὲ τρία εἴη τὰ ὑποκειμένα, εἰ μὲν ἕκαστον πρὸς τὰ λοιπὰ δύο σχέσιν ἔχει, τριάς ἔσται· εἰ δὲ μὴ, τρία. Εἰ ἄρα ἔχει ὁ Πατὴρ πρὸς τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τὴν κατ' αἰτίαν φυσικὴν σχέσιν· ὁ δὲ Υἱὸς πρὸς μὲν τὸν Πατέρα ἔχει, ὅτι ἐξ αὐτοῦ, πρὸς δὲ τὸ Πνεῦμα οὐδεμίαν, οὔτε μὴν τὸ Πνεῦμα πρὸς τὸν Υἱόν, ἢ δυάς ἔσται, ἢ τρεῖς ἔσονται Θεοί, φεῦ τῆς ἀτοπίας! καὶ οὐ Τριάς ὁ Θεός. Ἦν δὲ ἁσέβειαν φεύγουσι τοῖς διδασκάλοις καλῶς λέγεται, καὶ ταῖς κοιναῖς τῶν Χριστιανῶν ἐννοσίαι πιστεύεται, ἔχουσιν ἀλλήλων τὰς θεὰς ὑποστάσεις. Ὅ τοις Γραικοῖς οὐδαμῶς σώζεται. Ὡςτε κινδυνεύειν αὐτοὺς τῆς εἰς Τριάδα πίστεως ἀποπίπτειν.

Δ'. Εἰ δὲ λέγοιεν, ὡς ἔχει σχέσιν ὁ Υἱὸς πρὸς τὸ Πνεῦμα τῇ ὁμοουσιότητι, οὐκ ἀναγκαῖος ὁ λόγος,

¹ Jac. 1, 17.

ἵνα μὴ μωρῶς λέγωμεν. Οὐ γὰρ τῷ ὁμοουσίοις εἶναι
 τισι καὶ σχέσις προσέεται. Ἦν γὰρ καὶ ἀνθρώποις
 πᾶσι τῆς αὐτῆς οὐσι φύσεως. Τοῦναντίον δὲ, τῷ
 προσεῖναι τισι φυσικὴν σχέσιν καὶ ὁμοουσίοις εἶναι
 ἀκολουθεῖ. Πρὸς δὲ παντὶ που δῆλον ἐν τοῖς θεοῖς τῇ
 οὐσίᾳ ἐνοῦσθαι τὰ πρόσωπα, ταῖς δὲ σχέσεσι διακρί-
 νεσθαι. Ἡ γοῦν κατὰ τὴν ὁμοιότητα, καὶ τὸ ταυτὸ
 τῆς οὐσίας σχέσις οὐ διακρίσεως ἀλλ' ἐνώσεως. Τὸ
 δὲ Τριάδος ὄνομα, καὶ τὸ ἔχεισθαι ἀλλήλων τὰς ὑπο-
 στάσεις σχέσιν ἀπαιτεῖ διακρίνουσαν. Οὐ σῶζει ἄρα
 ἡ κατὰ τὸ ὁμοούσιον σχέσις Υἱοῦ καὶ Πνεύματος τὴν
 Τριάδα. Τοῦναντίον δ' ἅπαν καὶ συγχέει ὡς ἐνοῦν, οὐ
 διακρίνον. Οὐ μὴν ἀλλ' οὐδὲ τάξιν, σύγχυσιν δὲ μᾶλ-
 λον τῆς ταυτότητος παρεισάγει ἡ σχέσις. Οὐ γὰρ
 ἔχομεν ἐξ αὐτῆς, ἢ ταυτότης, τί τίνος προτάξομεν.
 Ἡ ἄρα σύγχυσιν ἐν τῇ Τριάδι δώσομεν, καὶ οὕτως
 οὐδὲ Τριάς ἐστίν, ἢ Υἱοῦ καὶ Πατρὸς τοῖς ἁγίοις
 ἀκολουθοῦντες τὴν ἐν σχέσει τάξιν ὁμολογήσομεν.
 πρᾶγοναμὺς. Vel igitur confusionem in Trinitate
 Patrie, doctrinæ sanctorum insistentes, ordinem ex

α'. Εἰ δὲ τὴν μέγαν ἡμῖν ἐπιφέροισεν Ἰρηγόριον,
 ὡς ὅπως μὲν ταῦτα ἔχοι, σχέσεώς τε, καὶ τά-
 ξεως, λέγοντα, αὐτῇ μόνῃ τῇ Τριάδι συγχωρεῖν
 εἰδέναι, καὶ οὗς ἂν ἡ Τριάς ἀποκαλύψῃ κεκα-
 θαρμένους, ἢ νῦν ὕστερον ἔστωσαν μηδὲν λέγειν.
 Εἰ γὰρ περὶ τοῦ προκειμένου τῷ ἁγίῳ ὁ λόγος, καὶ
 οὐκ οἰκονομικῶς ἐλρήται· ἀλλ' ὥσπερ οὐ συγκατα-
 τίθεται τὴν σχέσιν ταύτην καὶ τάξιν εἰδέναι, οὕτως
 οὐδ' εἶναι ἀρνεῖται. Μᾶλλον δὲ σαφῶς παρίστησι τὴν
 οἰκονομίαν ἣ ἐχρήσατο. Ἐπειδὴ γὰρ τῶν Πνευματο-
 μάχων πολλοὶ ἤττον τῇ φύσει τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα
 ἐβούλοντο, ἵνα μὴ ἀφορμὴν ἐνδὲρ αὐτοῖς ὁ ἅγιος, τὴν
 τάξιν εἰπὼν, καθ' ἣν ἀρχὴ τοῦ Πνεύματος ὁ Υἱός,
 οὕτως ἐχρήσατο τῷ λόγῳ, κάκεινους βουλόμενος σῶ-
 σαι, καὶ ἡμᾶς τὴν τάξιν καὶ σχέσιν ταύτην δι' ἄλλων
 ἀνδρῶν διδάξαι. Συγχωρεῖ γὰρ κεκαθαρμένους δύνα-
 σθαι ταύτην ἰδεῖν. Τοῦτο δὲ σαφῶς ἐστὶ λέγοντος,
 ὡς ἔστι τις καὶ οὐ κατὰ τὸ ὁμοούσιον. Ταύτην γὰρ
 βοᾷ λέγων, *Μιᾶς φύσεως, ὧ οὗτοι, τὴν Τριάδα
 ὁμολογήσατε.* Πῶς οὖν ἦν συγχωρεῖ κεκαθαρμένοις
 ἀποκαλυφθῆναι ποτε, οὐδ' εἶναι τὸ σύνολον οἱ Γραι-
 κοὶ λέγουσιν; Εἰ δὲ ταύτην αὐτὴς οὐ λέγει, ἀλλὰ
 Βασίλειος ἐκεῖνος ὁ κάμμεγας καὶ πάνυ διατείνεται
 οὕτως φάσκων ἐν τῇ πρὸς κανονικὰς ἐπιστολῇ·
*Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον Πατρὶ μὲν καὶ Υἱῷ συνα-
 ριθμεῖται, διδοὶ καὶ ὑπὲρ τὴν κτίσιν ἐστὶ. Τέτα-
 κται δὲ τρίτον ὡς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις δεδιδάγμεθα,
 τοῦ Κυρίου εἰπόντος· « Πορευθέντες βαπτίζετε
 αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ,
 καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. »* Ὁ δὲ προτιθεὶς Υἱοῦ,
 ἢ πρεσβύτερον λέγων Πατρός, οὗτος ἀνθίσταται
 μὲν τῆς τοῦ Θεοῦ διαταγῆς, ἀλλότριος δὲ τῆς
 ὑγιαίνουσας πίστεως, μὴ ὅν παρέλαβε τρέπον
 δοξολογίας φυλάττων. Καὶ ἐν τῇ πρὸς Εὐστάθιον
 τὴν ἱατρὸν· *Φεύγειν δεῖ καὶ τοὺς τὴν ἀκολουθίαν,
 ἣν παρέδωκεν ἡμῖν ὁ Κύριος, ἐναμείβοιτας, ὡς
 φανερώς μαχομένους τῇ εὐσεβείᾳ, καὶ Χρὶσὲν μὲν
 προτάσσοντα τοῦ Πατρὸς, Υἱοῦ δὲ τὸ Πνεῦμα
 τὸ ἅγιον προτιθέντα.* Ἀκούεις, ὅτι δεῖ τοὺς προ-

nuntiant, ne dicamus eos stulte loqui. Neque enim
 quod aliqua consubstantialia sunt, Ideo et relatio
 intercedet; namque id etiam in cunctis hominibus
 deprehenderetur, cum omnes ejusdem naturæ sunt,
 imo vero oppositum, in quibus naturalis relatio
 intercedit, ea et consubstantialia esse consequitur.
 Præterea omnibus notum est, in divinis personas
 essentia uniri, relationibus disjungi. Ergo quæ per
 similitudinem, et idem naturæ relatio oboritur,
 unit potius, non disjungit; at Trinitatis nomen, et
 alteram alteri hypostasim adhærescere, plane quod
 disjungat, exposcit. Non conservat igitur relatio,
 quæ ex consubstantialitate est, Filii et Spiritus
 Trinitatem, sed sermo contra confundit omnia,
 cum uniat et non disjungat: quin imo non ordinem,
 sed confusionem potius ejusdem naturæ relatio
 introducit. Neque enim ex ea aliquid arripere pos-
 sumus, ut eandem naturam inferi, quod alteri
 concedamus, et sic nec Trinitas erit, aut Filii et
 relatione asseverabimus.

β. Quod si magnum nobis producant Gregorium,
 Qua hæc relatione et ordine inter sese habeant, di-
 centem, ipsi solummodo Trinitati cognitionem per-
 mittere, et quibus Trinitas ipsa animo corporeque
 expurgatis revelaverit, vel nunc tandem sciant se
 frustra obloqui. Nam si de re proposita sanctus
 œconomice locutus non est, quemadmodum non
 præbet assensum, hanc relationem et ordinem se-
 lonere, ita eam esse, hand inficias it. Imo plane
 aperteque proponit œconomiam, qua usus est. Cum
 enim plerique ex Pneumatomachis Spiritum Filio
 imparem esse contenderent, ne illis occasionem
 sanctus præberet, ordinis mentionem inducens,
 quo Spiritus principium Filius est, et illis salutem
 concilians, et nos ordinem et relationem per alios
 edocens, ita orationem digessit; namque concedit,
 expurgatos eam posse cognoscere, quod plane idem
 est ac si diceret, aliquam esse, non tamen eam,
 quæ ex eadem natura sit: hanc siquidem alta voce
 insinuat: *Unius naturæ, o vos, Trinitatem fateamini.*
 Qua ergo ratione, quam concedit expurgatis ali-
 quando revelatam fuisse, prorsus esse Græci per-
 negunt? Quod si eam ipso non exprimit, Basilius
 tamen ille maximus epistola ad canonicas pugna-
 ceter acerrimeque constabili illis: *Spiritus autem
 sanctus cum Patre et Filio annumeratur, quod supra
 omnem consistit creaturam, locum vero oblinet ter-
 tium, quemadmodum nos docet Dominus in Evan-
 gelio dicens: « Euntes baptizate in nomine Patris, et
 Filii, et Spiritus sancti. »* Qui vero illum præposuerit
 Filio, vel Patre dixerit antiquiorem esse, resistit iste
 Dei ordinationi, et a sana fide alienus aberrat, dum
 non conservat inviolatum illum ordinem glorifica-
 tionis. Et epistola ad Eustathium medicum: *Vi-
 tandi sunt, qui seriem, quam nobis tradidit Dominus,
 immutant, tanquam qui palam pietati adversantur,
 et Filium Patri præponunt, Filio vero Spiritum
 sanctum. Audis, fugiendos esse tanquam impios,
 qui Spiritum sanctum Filio præponunt? Tertius*

itaque ex Patre cum sit Spiritus, necessario est secundus a Filio.

6. Idque novi Græcorum theologi non abnuentes, o insecitiam! de prolatione in ordine sermonem a sancto factum esse tradunt. At vero hoc impium et prorsus absonum esse, non erit difficile demonstrare. Sed prius ordinem duplicem esse observandum est; alterum, qui in re non est, sed cogitatione considerantis effingitur; alterum, qui reapse est, et verissimus, non ab alio confectus, sed in rebus ipsis esse consideratus. Et de hoc sanctum verba fecisse patet. Primum, quod ordo, qui ex dispositione hominum sit, pie quoque immutari poterit, cum sit humane intelligentie commendatum: at ille de quo Theologus locutus est, nullam sui mutationem admittit. Nam fugiendi sunt, qui mutantur, tanquam apertissimi pietatis hostes. Præterea Trinitatis arcanum, non in simplicibus verbis, et nudis relationibus subsistit, sed re ipsa, et vere Trinitas est. Et non quia nos in Trinitatem credimus, propterea Trinitas, sed quia Trinitas est; ideo nos in Trinitatem credidimus, et baptizati sumus. Quare censendum est, in Triade ordinem non esse secundum nostram dispositionem: esset enim omnium absurdissimum in nostre cogitationis inventa credere. Sed quod ordo in Trinitate est, ideo ille statuendus simul atque credendus est; et ut Græci dicerent, prospici ordinem in Patre et Filio, non propter nominum relationem, sed propter eorum veritatem, præintellecta causa naturali. Item, Quemadmodum Patris erga Spiritum relationem esse credimus, licet nomina inter se non referantur, ita prorsus debet esse et Filii relatio erga Spiritum. Quod si id non est, neque vere tertius erit Spiritus, sed tantum nominum positione collocatus: Et enim si productorem appellabimus Patrem, ut inquit Nilus, Trinitatem abrogans, et Græcorum theologus tertius, Filius veluti per productum e producente; quod si Patrem, tertius erit Spiritus, tanquam per Filium ex Patre. Vides hunc inter Filium et Spiritum nullam interponere relationem? Hoc modo duæ hæc hypostases confunduntur ab ipso et pietas palam oppugnatur. Est igitur ordo inter hypostasos naturalis, non hominum positione, et Filius non est secundus a Spiritu. Esset enim tertius a Patre, et diceretur dependere ex Spiritu, et Filius Spiritus nuncuparetur, quod nec ipsi daemones asseveraverint. Totum enim oppositum affirmatur et creditur, Spiritum Spiritum Filii esse, et illi adhærere, ab eoque dependere, et sic verbum Filii, et ex eo progrediens.

7. Hæc cum ita se habeant, sequitur necessario ex Patre et ex Filio, sive per Filium existentiam habere Spiritum sanctum. Neque enim modus alius excogitari potest, qui divinis personis aptus, atque accommodus sit. Quo et ordinem rebus in ipsis servabimus, et doctorem dicta sequemur, qui

τιθέντας Υἱοῦ τῇ Πνεύμα φεύγειν ὡς ἀσεβεῖς; Τρίτον ἄρα τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς ὄν, δευτέρον ἐστὶ τοῦ Υἱοῦ κατ' ἀνάγκην.

ζ'. Τοῦτο δὲ οἱ τῶν Γραικῶν ἐμολογοῦντες νέοι θεολόγοι, ὡς τῆς ἀμαθείας! περὶ τῆς ἐν προφορᾷ τάξεως φασὶ τῷ ἁγίῳ γενέσθαι τὸν λόγον. Τὸ δ' οὐκ ἀσεβὲς καὶ ἀδύνατον οὐ χαλεπὸν δεῖξαι. Ἀλλὰ πρότερον διπλὴν εἶναι τὴν τάξιν εἰδέναι δεῖ, μία μὲν, ἥτις τῷ μὲν πράγματι οὐ πρόσεστι, πλάττεται δὲ διανοίᾳ τοῦ στοχαζομένου, μίαν δὲ πραγματικὴν ἀληθεστάτην, οὐ πλαττομένην πρὸς τινος, ἀλλ' ἐνθεωρουμένην τοῖς πράγμασιν. Ὅτι δὲ περὶ ταύτης τῇ ἁγίῳ ὁ λόγος δῆλον. Πρῶτον μὲν, ὅτι ἡ κατὰ θέσιν τάξις καὶ ἐναλλάττεσθαι δύνηται ἂν εὐσεβῶς, ἀνθρωπίνης οὕσα διανοίας ἐφεύρημα. Ἐκεῖνη δὲ, περὶ ἧς τῷ θεολόγῳ ὁ λόγος, οὐκ ἐπιδέχεται κίνησιν οἰανοῦν. Φευκταῖοι γὰρ οἱ ἐναλλάττοντες, ὡς φανερώς τῇ εὐσεβείᾳ μαχόμενοι. Ἐπιπτα δὲ καὶ τὸ τῆς Τριάδος μυστήριον οὐκ ἐν φιλοῖς ὀνόμασι, καὶ γυμναῖς ἀναφοραῖς ἔχει τὸ εἶναι, ἀλλὰ τῷ πράγματι Τριάς, ἥτοι ἀληθῶς Τριάς. Οὐδὲ τῷ ἡμῶς εἰς Τριάδα πιστεύειν, διὰ τοῦτο Τριάς, ἀλλ' ὅτι Τριάς πεπιστεύκαμέν τε εἰς Τριάδα, καὶ βεβαπτίσμεθα. Καὶ τὴν ἐν Τριάδι ἄρα τάξιν οὐ κατὰ τὴν ἡμετέραν θέσιν εἶναι πιστευτέον. Πάντων γὰρ ἂν ἦν ἀτοπώτατον, εἰς τὰ τῆς ἡμετέρας διανοίας ἐξευρήματα πιστεύειν. Ἀλλὰ διότι τάξις πρόσεστι τῇ Τριάδι, τούτου χάριν αὐτὴν θετέον ἅμα καὶ πιστευτέον· καὶ ὡς περ ἂν εἴποιεν Γραικοὶ ἐπιθεωρεῖσθαι τὴν τάξιν ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ οὐ διὰ τὴν τῶν ὀνομάτων ἀναφορὰν, ἀλλὰ διὰ τὴν τῶν πραγμάτων ἀλήθειαν, προθεωρουμένου τοῦ αἰτίου φύσει. Καὶ πάλιν· ὡς περ τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸ Πνεῦμα σχέσιν εἶναι πιστεύομεν, καίτοι γε τῶν ὀνομάτων οὐκ ἀναφερομένων πρὸς ἀλλήλα· οὕτω δεῖ καὶ Υἱοῦ πρὸς τὸ Πνεῦμα σχέσιν εἶναι πάντως. Εἰ δὲ μή, οὐ τρίτον ἀληθῶς τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ μόνῃ τῇ τῶν ὀνομάτων θέσει φερόμενον. Εἰ μὲν γὰρ προβολέα καλέσωμεν τὸν Πατέρα, ὡς φησι Νεῖλος, ὁ τὴν Τριάδα ἀθετῶν, καὶ ὁ τῶν Γραικῶν θεολόγος τρίτος, ὁ Υἱὸς ὡς διὰ τοῦ προβλήματος ἐκ τοῦ προβολέως, εἰ δὲ Πατέρα, τρίτον τὸ Πνεῦμα, ὡς δι' Υἱοῦ ἐκ Πατρὸς. Βλέπετε πῶς οὐδεμίαν εἶναι βούλεται σχέσιν Υἱοῦ καὶ Πνεύματος; Οὕτως αἱ δύο ὑποστάσεις αὐτὰι συγγέονται αὐτῷ φανερώς μαχομένῃ τῇ εὐσεβείᾳ. Ἔστιν ἄρα τάξις ἀλλήλαις ταῖς ὑποστάσεσι φύσει, οὐ θέσει παρούσα, καὶ οὐ διευταρεῖται ὁ Υἱὸς τοῦ Πνεύματος. Ἦν γὰρ ἂν τρίτος ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, καὶ ἐξηρητῆσθαι ἐλέγετο τοῦ Πνεύματος, καὶ τοῦ Πνεύματος Υἱὸς ὀνομάζετο, ὅπερ οὐδ' ἂν οἱ δαίμονες εἴποιεν. Τοῦναντίον μὲν γὰρ ἅπαν καὶ λέγεται καὶ πιστεύεται τὸ Πνεῦμα Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ καὶ ἔχουσθαι αὐτοῦ καὶ ἐξῆφθαι, καὶ οὕτω ῥῆμα Υἱοῦ, καὶ πρῶτον ἐξ αὐτοῦ.

ζ'. Τούτων οὕτως ἐχόντων, ἀνάγκη πᾶσα ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, ἥτοι δι' Υἱοῦ εἶναι τὴν ὑπαρξίν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Οὐ γὰρ ἔστιν ἐξυρεῖν τρόπον ἄλλον τοῖς θεοῖς ἀρχόζοντα, ᾧ καὶ τῇ τάξιν πράγματι προσοῦσαν φυλάξομεν, καὶ ταῖς τῶν διδασκάλων ἀκολουθήσομεν ῥήσεσιν, οἵτινες ἐκ Πατρὸς δι'

Υἱοῦ φυσικῶς, καὶ οὐσιωδῶς προχεῖσθαι τὸ Πνεῦμα θεολογοῦσιν. Ἀλλὰ τὸ θεοφάντορος ῥητὸν, ἐν ᾧ διττὴν εἶναι βούλεται τὴν τάξιν, τιθέσθω πρῶτον, ἐν ἰσοῖς, ὡς ὁ βασιλεὺς νοῦς πάντοθεν καταβάλλει τὴν τῶν Γραικῶν ἀσέβειαν. Οὕτω γὰρ αὐτὸς καλεῖ τοὺς ἀθετοῦντας τὴν τάξιν. Ἐν γοῦν τῷ πρῶτῳ Εὐνόμιον πρῶτον φησὶν· Ἡ μὲν ἐστὶ φυσικὴ τάξις, ἡ δὲ κατ' ἐπιτίδουσιν· καὶ μετ' ὀλίγα· Τοῦτων τοίνυν τὸ πρότερον ἀποκρυψάμενος ὁ Εὐνόμιος, τοῦ δευτέρου εἶδους τῆς τάξεως ἐπεμνήσθη, καὶ ζησὶ, μὴ χρῆναι λέγειν ἐπὶ Θεοῦ τάξιν, ἐπεὶ περ ἡ τάξις δευτέρα τοῦ τῷ πρώτῳ. Ἐκείνο δὲ οὐ σύνοιδεν, ἡ ἐκὼν ἀπεκρύψατο, ὡς ἐστὶ τι τῆς τάξεως εἶδος, οὐκ ἐκ τῆς παρ' ἡμῶν θέσεως συνιστάμενον, ἀλλὰ τῇ κατὰ φύσιν ἀκολουθίᾳ συμβαῖνον, ὡς τῷ πυρὶ πρὸς τὸ φῶς ἐστὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ. Ἐν τοῦτοις γὰρ πρότερον τὸ αἷτιον λέγομεν, δευτέρον τὸ ἀπ' αὐτοῦ, οὐ διαστήματι χωρίζοντες ἀπ' ἀλλήλων ταῦτα, ἀλλὰ τῷ λογισμῷ τοῦ αἰτιατοῦ προεκτείνοντες τὸ αἷτιον. Ταῦτα ἐκείνου τοῦ θεοῦ ἀνδρὸς βοῶντος, καὶ μετρίαν ἄλλην ἀποδισχομένου τάξιν, εἰ μὴ τὴν κατ' αἷτιον καὶ αἰτιατὴν, καὶ ἀσεβεῖς ἀποκαλοῦντος τοὺς μὴ πιστεύοντας, τρίτον εἶναι τὸ Πνεῦμα, καὶ μετὰ τὸν Υἱὸν τάττεσθαι, πῶς ὅλως ἀποτολμῶσι λέγειν οἱ Γραικοί, ὡς οὐκ ἐστὶν ἐξ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα;

ἦ. Ἀλλ' εἴεν. Τὸ δὲ προχεῖσθαι, καὶ ἐκδύζειν, καὶ προϊέναι, καὶ περηνέναι ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, μὴ οὐκ ἐξ Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα βούλεται; Ταῦτα δ' ὅτι πολλοῖς λέλεκται τῶν ἁγίων, οἷδας καλῶς, καὶ διὰ τοῦτο οὐ χρὴ παρᾶγειν τοὺς λέγοντας. Σκοπῶμεν τοιγαροῦν, εἰ ὡς δεῖ ταῦτα Γραικοὶ νοοῦσιν. Ἀγκέσει γὰρ τοῦτό σοι. Τὸ προχεῖσθαι, φασὶ, καὶ ἐκδύζειν, καὶ προϊέναι, καὶ περηνέναι ἐξ ἀμφοῖν, ἥτοι ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, δευτέραν τινὰ σημαίνει πρόοδον, καθ' ἣν τῇ κτίσει δωρεῖται τὸ Πνεῦμα, ὃ ἡμῖν δίδεται οὐ παρὰ τοῦ Πατρὸς μόνον, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῦ Υἱοῦ. Διανομή οὖν χαρισμάτων αὕτη οὕσα ἡ πρόοδος καὶ χρόνιος καὶ πρὸς τέλος ἐστὶ καὶ παρ' ἀμφοτέρων· ἡ δὲ αἰδώς, καθ' ἣν ἔχει τὸ ὑπεστάναι τὸ Πνεῦμα, ἐκ μόνου ἐστὶ τοῦ Πατρὸς. Ταῦτα λέγοντες πρὸς τῷ μηδὲν τὴν τάξιν φυλάττειν, ὅπερ ἀσεβεῖς ἀποδέδεικται, οὐδὲ Κύριλλον αἰδοῦνται τὸν θεόν, οὕτως που λέγοντα ἐν τῷ πρῶτῳ Νεστόριον λόγῳ· Εἰ καὶ ἐστὶν ἐν ὑποστάσει τὸ Πνεῦμα ἰδικῇ, καὶ δὴ νοεῖται καθ' ἑαυτὸ, καθὼς Πνεῦμά ἐστι, καὶ οὐχ Υἱός, ἀλλ' οὖν ἐστὶν οὐκ ἀλλότριον τοῦ Υἱοῦ. Πνεῦμα γὰρ ἀληθείας ὠνόμασται, καὶ ἐστὶ Χριστὸς ἡ ἀλήθεια, καὶ προχεῖται παρ' αὐτοῦ, καθάπερ ἀμέλει καὶ πυρὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. Οὐ γὰρ ἔχοιεν λέγειν Γραικοί, καίτοι γε δαιμόνιοι σοφίζεσθαι ὄντες, ὡς ἀποδοτέον τὸ προχεῖται πρὸς τὸ Ἐν ὑποστάσει ὃν ἰδικῇ Πνεῦμα. Ἐστὶν ἄρα παρὰ τοῦ Υἱοῦ, ὡς καὶ παρὰ τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα. Εἰ δὲ φαίης, ὡς δι' Υἱοῦ θέλων δεῖξαι τὸ Πνεῦμα εἰς τὸ παρὰ τοῦ Υἱοῦ εἶναι ἐνέπαιον, ἐπίσχεας νῦν. Μικρῷ δ' ὕστερον τὴν διαφορὰν ἐξετάσωμεν τῶν προθέσεων. Οὐ μὴν ἀλλὰ κακεῖνο εὐηθές, ὃ τινὲς φασιν, ὅτι τὸ καθάπερ ὁμοίωσιν σημαῖνον οὐκ

A ex Patre per Filium naturaliter et essentialiter effundi tradunt. Sed ante omnia secreta revelantis Basjlii dictum afferatur in medium, quo duplicem ordinem probat, ut inde deprehendas mentem regiam modis omnibus Græcorum impietatem refellere. Sic enim ipse eos nominat, qui ordinem rejiciunt. Prima itaque adversus Eunomium oratione dicit: Verum est ordo hic quidem naturalis, ille vero artificiosus, et paucis annexis: Horum primum cum occultasset Eunomius, secundi ordinis mentionem facit; atque non oportere dicere ordinem esse in Deo, quoniam ordo in ordinante posterior est. Illud vero aut non animadvertit, aut volens prudensque occulit, quoddam videlicet ordinis esse genus non nostra constitutum dispositione, sed ipsius naturæ vi consequens, cujusmodi est ignis et lucis, quæ ab ipso est. Nam in his priorem esse causam dicimus, posterius vero quod ab ipsa est, non intervallo hæc ab invicem dirimentes, sed cogitatione prius quam effectum causam intelligentes. Hæc et similia divino illo viro exclamante, nullumque alium ordinem acceptante, quam eum qui subsequitur ex effectu et causa, et impios compellente eos, qui non credunt, tertium esse Spiritum, et post Filium collocari, qua ratione audent Græci pronuntiare, Spiritum non esse ex Filio?

B 8. Sed esto. At effundi, et exsiliro, et progredi, et apparere Spiritum ex Patre per Filium, annon ex Filio Spiritum esse sonant? Hæc apud plerosque Patres haberi, tuto ipse optime nosti, propterea que asserentes in medium afferendi non sunt. Quare consideremus, an Græci, uti addocet, illa intelligent, quod satis tibi fuerit. Effundi, loquuntur, et exsiliro, et progredi, et apparere ab utroque, sive ex Patre per Filium Spiritum, secundum progressum significant, quo Spiritus creaturæ donatur, qui nobis non a Patre solummodo, sed et a Filio quoquo exhibetur. Progressus itaque hic, cum donorum dispartitio sit, et tempore, et ad aliquid fiat, ab utroque est: at sempiternus ille quo Spiritus habet, ut subsistat, ex solo Patre est. Hæc asseverantes, ut ordinem prorsus ejiciant, quod impium esse demonstratum est, divinum Cyrillum minime reverentur, ita oratione ad Nestorium scribentem: Etsi est in hypostasi speciali Spiritus, et jam secundum seipsum intelligitur, ut Spiritus est, et non Filius, attamen non est alienus a Filio: namque Spiritus veritatis appellatur, et est Christus veritas, et effunditur ab ipso eo ipso modo, quo et effunditur a Deo et Patre. Ille Græci, licet acumine valeant et rebus sint adinveniendis promptissimi, nunquam affirmabunt effundi ad illud, Etsi est in hypostasi speciali Spiritus referri. Est igitur a Filio sicuti et a Patre Spiritus. Quod si contenderis eum, cum Spiritum vellet ostendere per Filium esse, in illud prolapsum esse, ut eum ex Filio diceret. Continuesis te paululum. Non multo post propositionum discrimen examinabimus. Illud quoque stolidum est, quod quidam tradunt, illud eo ipso modo

similitudinem notans nil conducere Latinorum opinionem, qui veluti a primario principio et origine a Patre esse Spiritum asserunt, nec eo ipso modo ex Filio. Similitudo siquidem hoc in loco, ut etiam ea quæ ab aliis dicuntur, hic asseram, non ad notandum modum, sed causam, ex qua est. desumitur. Quod si ad notandum modum, optime dictum est, procedit enim a Patre per Filium, et similitudo existentie modum respicit, quod ex utroque per modum processionis est, non primum et originarium principium. Non enim altius existentie modus est, esse per modum principii primarii, alius per illud non esse, sed unus et idem. Id enim inquit illud per modum primarii principii. Quod una cum sit productiva facultas in Patre et Filio, ex Patre acceptam habet Filius, unde et esse accipit. Et quemadmodum si quis divinam naturam ad modum primarii principii in Patre intelligi diceret, rem prorsus necessariam pronuntiaret: inde enim eam habet et Filius et Spiritus sanctus; at differentem propterea naturam concipere, fieri nequit, quin oppositum, absolutam unionem, quod quam habet Pater, eam communicat Filio: pari ratione per modum primarii principii, dum dicitur Spiritus procedere ex Patre, non reque vero ex Filio, nullum discrimen modi existentie infert, dum utitur illo ad modum primarii principii, sed oppositum, unionem, ut sit idem per omnia modus. Etenim si exhibet productivam facultatem Filio Pater absque principio, ipso eam habens, quod illo per modum primarii principii indicatur, manifestum remanet illam eandem numero exhibiturum, qua ex ipso Spiritus progreditur. Nullius itaque absurdi reus erit, qui asseruerit ea ratione Spiritum esse ex Filio, qua est ex Patre, cum modus existentie ille per modum primarii principii nullam differentiam, sed potius unitatem admittat. Idque verum esse, manifestum erit ex oppositione. Nam si primum principium Filio quoque concedamus, habebit illud ipse absque principio, et non a Patre. Non erit igitur illud ipsum, quod Pater habet. Ergo

9. Magnus quoque Basilus ex Deo Spiritum esse plane aperteque asseruit: *Apostolus, ait, Spiritum dicens, qui ex Deo est, et per Filium apparere patet facit, Filii Spiritum illum nominans.* Et hunc quoque de Spiritu, qui in hypostasi est, verba facere, inde manifesto evincitur, quod nullus ad hoc ævi ex doctoribus Filii Spiritum dona, aut ad nos, et in tempore progressum secundum appellavit. Ab æterno enim Spiritus Filii Spiritus est. Proptereaque lingua prorsus aurea, homilia de Spiritu sancto: *Ipsam, ait, intelligi Spiritus hypostasim, cum Spiritus Filii, vel veritatis, vel Christi dicitur.* Illud præterea magis ac magis attendendum est, ideo Spiritum Filii ab Apostolo dictum divinarum arcanorum interpretes asserit, quod per Filium com-

A ενέχεται τῇ τῶν Λατίνων διόξῃ, προκαταρκτικῶς λεγόντων τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς, καὶ οὐχ οὕτως ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Ἡ γὰρ ὁμοίωσις ἐντετύθη τῷ ἁγίῳ, ἵνα καὶ τὸ παρ' ἄλλων λεγόμενον λέξω, οὐ πρὸς τὸ ὠδὴ εἶναι, ἀλλὰ πρὸς τὸ θεὸν εἶληπται. Εἰ δὲ καὶ πρὸς τὸ ὠδὴ, καὶ τοῦτο καλῶς. Ἐκπορεύεται γὰρ παρὰ Πατρὸς δι' Υἱοῦ, καὶ ἡ ὁμοίωσις πρὸς τὸν τρόπον τῆς ὑπάρξεως τὸ προκαταρκτικῶς τοῦ μή, ἀλλ' εἰς καὶ ὁ αὐτός. Τοῦτο γὰρ μόνον βούλεται τὸ προκαταρκτικῶς, ὅτι μιᾶς οὐσῆς τῆς προβλητικῆς δυνάμεως ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ, ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔχει ταύτην λαβὼν ὁ Υἱός, ὅθεν καὶ τὸ εἶναι. Καὶ ὥσπερ εἰ τις λέγει τὴν θεῖαν φύσιν προκαταρκτικῶς καὶ ἀρχοσιδῶς νοεῖσθαι ἐν τῷ Πατρὶ, πρᾶγμα λέγει πάντῃ ἀναγκαῖον. Ἐκεῖθεν γὰρ ἔχει ταύτην ὁ Υἱός καὶ τὸ Πνεῦμα. Διαφορὰν δὲ φύσεως διὰ τοῦτο νοῆσαι ἀδύνατον, τούναντιον δ' ἄπιν ἐνότητά, ὅτι ἣν ἔχει φύσιν ὁ Πατήρ, ταύτην δίδωσι τῷ Υἱῷ. Οὕτω προκαταρκτικῶς λεγόμενον ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς, μὴ οὕτω δὲ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, οὐδεμίαν διαφορὰν τοῦ τρόπου τῆς ὑπάρξεως δίδωσι νοεῖν τῷ προκαταρκτικῶς, τούναντιον δὲ ἐνότητά. Ὡστε εἶναι τὸν αὐτὸν κατὰ πάντα τρόπον. Εἰ γὰρ δίδωσι τὴν προβλητικὴν δύναμιν ὁ Πατήρ τῷ Υἱῷ ἀνάρχως, αὐτὸς αὐτὴν ἔχων, ὅπερ τῷ προκαταρκτικῶς δηλοῦται, πρόδηλον ὅτι τὴν αὐτὴν ἐκείνην δώσει τῷ ἀριθμῷ, ἥ ἐξ αὐτοῦ πρόεισι τὸ Πνεῦμα. Οὐκ ἐνέχεται ἄρα οὐδεμιᾷ ἀτοπίᾳ ὁ λέγων, οὕτως εἶναι τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ὥσπερ καὶ παρὰ τοῦ Πατρὸς, τοῦ τρόπου τῆς ὑπάρξεως οὐ διισταμένου, ἀλλ' ἐνθυμένου τῷ προκαταρκτικῶς. Τοῦτο δ' ὅτι ἀληθὲς δῆλον καὶ ἐκ τῆς ἀντιφάσεως. Εἰ γὰρ δώσομεν καὶ τῷ Υἱῷ τὸ προκαταρκτικῶς, ἀνάρχως ἔξει τοῦτο καὶ οὐ παρὰ τοῦ Πατρὸς. Οὐκ ἄρα ἐστὶ αὐτὸ τοῦτο, ὅπερ ὁ Πατήρ ἔχει. Διάφορον ἄρα. Ἀλλὰ τὸ προκαταρκτικῶς μόνον τῷ Πατρὶ δέδοται. Ἐχει ἄρα, κοινωνῶς ὢν πάντων τῶν τοῦ Πατρὸς ἀγαθῶν, ταυτὴ, καὶ οὐ διάφορος ὁ Υἱός. Τὸ προχεῖσθαι ἄρα παρὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα οὐ τὰ χαρίσματα, ἀλλὰ τὴν ὑπόστασιν ἐκεῖθεν εἶναι δηλοῖ ἐκπορευτῶς, ὥσπερ καὶ παρὰ τοῦ Πατρὸς.

C
D
O'. Ὁ δὲ μέγας Βασίλειος τὴ μὲν ἐκ τοῦ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα εἶναι τρανῶς ἐκήρυξεν· Ὁ Ἀπόστολος, φησὶ, τὸ Πνεῦμα λέγων τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ δι' Υἱοῦ πνευμένην σαφὲς πεποίηκεν, Υἱοῦ Πνεῦμα ὀνομάσας αὐτὸ. Ὅτι δὲ περὶ τοῦ ἐν ὑποστάσει καὶ οὕτως λέγει Πνεύματος ἐκεῖθεν δῆλον, ὅτι οὐδεὶς ποτε μέχρι καὶ σήμερον τῶν διδασκάλων Υἱοῦ Πνεῦμα τὰ χαρίσματα, ἢ τὴν πρὸς ἡμᾶς καὶ ἐν χρόνῳ δευτέραν πρόδον εἴρηκεν. Αἰωνίως γὰρ τὸ Πνεῦμα Πνεῦμα Υἱοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ πάγχρυσος γλῶσσα ἐν τῇ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὁμιλίᾳ, Ἀὐτὴν, φησὶ, τοῦ Πνεύματος δηλοῦνθαι τὴν ὑπόστασιν, ὅταν Πνεῦμα Υἱοῦ, ἢ ἀληθείας, ἢ Χριστοῦ λέγηται. Ἐκείνη δὲ καὶ πάνυ προσεκτέον, ὅτι Υἱοῦ Πνεῦμα τούτου χάριν εἰρησθαι τῷ Ἀποστόλῳ, φησὶν ὁ Θεός.

πάντων, διότι δι' Υἱοῦ πέφηνεν. Εἰ δὲ Υἱοῦ Πνεῦμα λέγεται ἡ ὑπόστασις τοῦ Πνεύματος, καὶ δι' Υἱοῦ ἄρα πέφηνεν αὐτὸ τὸ ἐν ὑποστάσει ἰδικῇ Πνεῦμα, ὃ εἰς τῆς Τριάδος. Εἰ δὲ τὸ πεφηνέναι τὸ πεφανερῶσθαι δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ἡμῖν λέγουσι τινες, αἰσχυνέσθωσαν, ὅτι μᾶλλον ὁ Υἱὸς πεφανέρωται διὰ τοῦ Πνεύματος. Ἐκεῖνος γάρ, φησὶν, ὁμῶς διδάξει πάντα, καὶ ἐδηγήσει εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν. Φανερῶται δὲ καὶ ὁ Πατὴρ δι' Υἱοῦ, Ἐφ' ἧς ὡσαύτου σου, φησὶ, τὸ ὄνομα τοῖς ἀνθρώποις. Ἄλλ' οὕτως ὁ Πατὴρ δι' Υἱοῦ πεφηνέναι, οὕτως ὁ Υἱὸς διὰ τοῦ Πνεύματος λέγεται, τὸνναντίον δ' ἅπαν ἐστὶ ἡ φανέρωσις αὐτῇ ἐν χρόνῳ. Τὸ δὲ Πνεῦμα αἰωνίως πέφηνε δι' Υἱοῦ, ἐπεὶ καὶ αἰωνίως Πνεῦμα Υἱοῦ. Οὐκ ἄρα τὴν ἐν χρόνῳ φανέρωσιν, ἀλλ' ἡ αἰωνίως δι' Υἱοῦ εἰς τὸ καθ' ἑαυτὸ εἶναι πεφανέρωται τὸ πεφηνέναι βούλεται. Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως. Ὁ δὲ Οὐρανός; Ἀθανάσιος ἐν ἡ ἐκτίθεσθαι Διακρίσει Ὁρθοδόξου καὶ Μακεδονιανοῦ τάδε φησὶν. Ἐάν οὖν δειχθῇ τῆς αὐτῆς εἶναι θεότητος τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Πατρὶ τὸ Πνεῦμα, τὸ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκχυθὲν, καὶ προσκυνητῶν καὶ λατρευτῶν ἀποδειχθῆσεται. Ἰδοὺ ὡς πάλιν τὸ ἐκχυθὲν πρὸς τὴν ὑπόστασιν φέρεται τοῦ Πνεύματος. Πρῶτον μὲν, ὅτι τῆς αὐτῆς θεότητος τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ οὐ λέγετε τὰ χαρίσματα, καίτοι γε ἄκτιστα εἶναι ταῦτα νομίζοντες. Ἄλλο γὰρ τῆς θείας οὐσίας τὴν ἐνέργειαν λέγετε. Ἐπειτα δὲ, ὅτι προσκυνητὴν, ἢ λατρευτὴν ἐνέργειαν οὐδεὶς νοῦν ἔχων λέγει τῆς οὐσίας διαφέρουσαν. Ἄλλ' ἐνταῦθα τοῦ λόγου γενόμενος, ἔξω γίνομαι ἑμαυτοῦ, τῷ πάθει νικώμενος. Οὐαὶ μοι τῷ ἀθλίῳ! οὐαὶ μοι! ὅτι τὸ ἐμὸν γένος τὸ ὀρθοδοξότατόν ποτε καὶ Χριστοῦ φίλον εἰς τοῦτο ἀσεβείας κατήλθες, ὥστε συνοδικῶς φρονῆσαι τὰ τοῦ Παλαμά, καὶ κατ' ἑτος τῷ ἀναθέματι πρᾶπέμπειν Τριάδα καὶ τοὺς αὐτῆς. οὕτως ἐμάνης, κατὰ τῆς ἀληθείας, ὡς θ' ἔν' ἀποφύγῃ τοὺς ἀλύτους τῇ ἀληθείας λόγους ἀποτολμῆσαι κηρύττειν, ἀπειροὺς οὖσας τὰς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ, καὶ κτιστὰς εἶναι, καὶ ἀπειράκις τῆς οὐσίας διαφέρειν, καὶ πιστεύειν ἔξω τῆς Τριάδος εἶναι τι ἄκτιστον, καὶ τοὺς μὴ οὕτω φρονούντας ἀποκηρύττειν τῆς Ἐκκλησίας. Δεῦρο, δεῦρο πρὸς τὴν Χριστοῦ Ἐκκλησίαν, ἥτοι τῆς παλαιᾶς. Ῥώμης. Ἐρώτα, καὶ μαθήσῃ. Κροῦε, καὶ ἀνοιγῆσεται σοι. Ἀκολουθεῖ τοῖς σοῖς διδασκάλοις Ἀθανασίῳ τῷ πᾶντι, Βασιλείῳ, Κυρίλλῳ, τῷ Νύσσης, καὶ τοῖς λοιποῖς. Παράπεμψον τῷ ἀναθέματι Παλαμά, τὸν, ἵνα φύγῃ τὴν τῆς Ῥώμης δόξαν, ἥτοι τὴν ἀλήθειαν αὐτὴν, εἰς πολυθεΐαν καὶ αὐτῆς τῆς Ἑλληνικῆς πολλῶν χεῖρῳ εἰσβαλόντα πᾶσαν τὴν Ἐκκλησίαν Γραικῶν. Τίς τραγωδὸς ἐκτραγωδήσῃ ὡς δεῖ ταῦτα; Τίς ἀρκοῦντως ἀποκλαύσεται; Ἐμοὶ δὲ, εἰρήσεται γὰρ τάληθες, ὅταν τούτων μνησθῶ, ὥσπερ τινὶ φιλογόῳ γυναικὶ, ὄνυξιν ἐπέρχεται ξύειν τὰς παρειάς, καὶ τὴν κόμην ξαίνειν, χερσὶ δέρειν εἰς τὴν κεφαλὴν, καὶ τύπτειν παλάμαις τὰ γόνατα, ἐνθυμουμένῳ τὴν τοῦ γένους ἀπώλειαν. Ἄλλ' οὐ καίρως νῦν τῶν τοιούτων ὀρήνων.

A paruit. Quod si Filius Spiritus Spiritus hypostasis nuncupatur, ex Filio itaque comparuit Spiritus, qui in propria hypostasi Spiritus est, unus ex divina Triade. Quod si nonnulli comparere, per Filium Spiritum revelatum fuisse, autumant, pudeat ipsos hæc dicere, quod potius Filius per Spiritum revelatus est. Ille enim, ait, vos docebit omnia, et ducet in omnem veritatem. Revelatur et Pater per Filium, Revelavi nomen tuum, inquit, hominibus. Sed neque Pater per Filium comparere, neque Filius per Spiritum dicitur, imo prorsus oppositum. Tam, revelatio ipsa tempore sit, sed Spiritus ab æterno comparuit per Filium, cum et ab æterno Spiritus Filii sit. Non ergo revelationem tempore factam, sed eam qua ab æterno per Filium, ut seipso subsisteret, comparuit, apparere illud significat. Et hæc quidem hi. At divinus Athanasius in *Disputatione Orthodoxi et Macedoniani* hæc habet: *Itaque si ostensum fuerit ejusdem esse divinitatis cum Filio et Patre Spiritum, qui ex ipso Patre per Filium effusus est, et adorandus, et colendus esse demonstrabitur. Ecce nunc iterum effusum illud ad hypostasim Spiritus refertur. Primum, quod dona nullo modo dicantur ejusdem divinitatis esse cum Patre et Filio, licet ea increata esse in opinione hominum est, cum aliud a divina essentia operatio sit. Secundum, quod nullus dummodo pleno pectore sapiat adorandam ac colendam operationem nuncupat; quæ ab essentia diversa sit. Sed cum hoc dicendo accesserim, motu animi conceitus, extra me fio. Væ mihi misero! væ mihi! quod gens mea, quæ aliquando orthodoxam integerrime fidem sequebatur, et Christi amans in id impietatis prolapsa es, ut synodice ea quæ Palamas, sentias, et singulis annis anathemate devoveas Triadem, illiusque cultores: sic adversus veritatem insanisti, ut, dummodo insolubiles veritatis rationes declinares, ausa fueris, infinitas Dei operationes prædicare, easque increatas, et infinite ab essentia differre, credereque aliquid extra Triadem increatum, et eos qui aliter sentiant, ab Ecclesia exturbare. Accedo, accedo ad Christi, sive veteris Romæ Ecclesiam. Quære et disces. Pulsa, et aperietur tibi. Sequere tuos præceptores Athanasium Magnum, Basilium, Cyrillum, Nyssenum, et reliquos. Dic anathema Palamæ, qui ut Romanam sententiam, seu potius veritatem ipsam declinaret, in cultum multorum deorum, et gentilium ipsorum multo perniciosiorum, Græcorum universam Ecclesiam conjecit. Quis tragœdus hæc, uti addeceet, tragice prosequetur? Quis abunde deplorabit? Mihi sane, verum enim dicetur, dum hæc in mentem veniunt, veluti cuidam in lacrymas pronæ mulieri subit, unguibus genas laniare, manibus comam evellere, et palmis pulsare genua, gentis mœre exitium reminiscenti. Sed similitum lacrymarum nunc tempus non est. Novi enim, quod qui opinione Græcus es,*

me veluti mente captum irridebis. At ego quem-
admodum vera dico, ita mihi Christus pareat die
iudicii. Sed valeant hæc quæ vel deorum multitu-
dinem, vel impletatem in Ecclesiam Dei introdu-
cunt; et unde egressi sumus oratione, divinus nos
Cyrillus reducat, dum secundo *Thesaurorum* libro
scribit: *Spiritus sanctus ad nos accedens, conformes
nos Dei commonstrat, progreditur vero ex Patre et
Filio. Manifestum est eum divinæ esse essentiæ na-
turaliter, in ipsa et ex ipsa egredientem.* Et hic
quoque de hypostasi sermonem esse, satis apparet
ex eo quod sanctus cum articulo extulit Spiritum
sanctum: neque enim ex ratione dona proferuntur,
cum ex Patre et Filio simul et Spiritu dona egre-
diantur. Adde præterea, divinæ essentiæ dona esse,
minime astruunt, at ex Patre et Filio Spiritus
progrediens divinæ essentiæ est. His igitur omni-
bus credendum est verò, effundi, apparere, pro-
gredi, et quidquid aliud de Spiritu dicitur, ad
hypostasim pertinere. Quod si quopiam in loco et
de donis idem asseritur, ne fallamur eodem no-
mine: ex illis, quæ ante et post dictionem, de quo
sermo est, asseruntur, res ipsa exentienda est. Sit
ergo demonstratum a nobis progredi et effundi ex
Patre et Filio Triadis unum, Spiritum sanctum sei-
necet. Hæc autem et similia progressum in existen-
tiam Spiritus sancti connotare, ex illis, quæ diximus,
non erit difficile deprehendere. Nam alio modo ex
Patre et Filio, sive per Filium effundi Spiritum,
qui in speciali hypostasi est, intellexerimus?

10. Sed exponantur hæc fusius. Si ab ὑφίστασθαι
substare nempe ac subsistere hypostasis nomen ha-
bet, quod progreditur et effunditur in hypostasim,
ita progreditur, ut substat subsistetque. Progre-
ditur itaque, et effunditur Spiritus ex Patre et Fi-
lio, ad subsistendum, quod in speciali hypostasi
esse notat: id vero est procedere. Ex Patre ergo
et Filio, vel per Filium procedit Spiritus sanctus,
ita ut ab utroque habeat, quod sit. Et hanc esse sen-
tentiam doctorum, audi ex Cyrilli Commentario in
Joannis Evangelium. Repetatur vero paulo altius te-
stimonium, ut quæ contra nos esse, ut Græcis vide-
retur, nobis potius favere, plane cognoscas: *Pro-
prius Dei et Patris Spiritus est, scribit, sed non mi-
nus proprius est et Filii, non ut aliud et aliud, aut di-
vise in utroque consideratus, aut existens. Sed quando
ex Patre et in Patre naturaliter est Filius, fructus ve-
rus existens illius essentiæ, Spiritus, qui proprius est
Patris secundum naturam producitur, et effunditur a
Patre, et per ipsum Filium creaturæ suppeditatur, non
modo aliquo servili, qui in ministris agnoscitur, sed,
ut jam dixi, ex ipsa Dei, et Patris essentia exiens,
effususque illis, qui eum acceptare digni sunt per Ver-
bum consubstantialia, et ex ipso apparens, per appa-
ritionem nempe in existentiam, secundum seipsam,
et in ipso permanens immoransque perpetuo adhæse
simul atque disjuncte. Viden' autem omnia, æque
Spiritum esse Filii atque est Patris? Esset vero*

Α Οἶδα γὰρ ὅτι καταγελάς Γραικὸς τῇ δόξῃ ὡς ἀνοή-
του. Ἐγὼ δ' ὥσπερ ἀληθῆ λέγω οὕτω μου ὁ Χριστὸς
φείσοιτο ἐν ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως. Ἐάσθω γοῦν τὰ
περὶ τῆς πολυθείας ταύτης, ἢ ἀθείας, καὶ πρὸς τὸ
πρῶτον αὐτοῖς ὁ θεὸς ἡμᾶς ἐναγέτω Κύριλλος, "Ὁ τε
τοίνυν, φάσκων ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν Θησαυρῶν, τὸ
Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν ἡμῖν γενόμενον, συμμόρ-
φους ἡμᾶς ἀποδεικνύει Θεοῦ. Πρόεισι δὲ καὶ ἐκ
Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Πρόδηλον ὅτι τῆς θείας ἐστὶν
οὐσίας, οὐσιωδῶς ἐν αὐτῇ καὶ ἐξ αὐτῆς προϊόν.
"Ὅτι δὲ περὶ τῆς ὑποστάσεως κἀνταῦθα ὁ σκοπὸς τῷ
ἁγίῳ, δῆλον τῷ τε μετὰ τοῦ ἀθροῦ τοῦ Πνεῦμα τὸ
ἅγιον εἰπεῖν. Οὐ γὰρ οὕτω λέγεται τὰ χαρίσματα,
καὶ τῷ προῖναι ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ὁμοῦ τε καὶ
Πνεύματος προϊόντων τῶν χαρισμάτων. Πρὸς τοῦ-
τοις οὐ τῆς θείας φύσεως φατε τὰ χαρίσματα. Τὸ δὲ
προῖν ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ Πνεῦμα τῆς θείας οὐσίας
ἐστίν. Ἐκ τούτων ἄρα πάντων πιστεύειν δεῖ ἀλη-
θῶς, ὅτι τὸ προχεῖσθαι τε, καὶ πεφηνέναι, καὶ προῖ-
ναι, καὶ εἴ τι ὅμοιον περὶ τοῦ Πνεύματος λέγεται,
τῇ ὑποστάσει ἀρμόζει. Εἰ δὲ που καὶ περὶ τῶν χα-
ρισμάτων εἴρηται, ἀλλ' οὐ χρή ἀπατάσθαι τῇ ὁμω-
νυμίᾳ, ἐξετάζειν δὲ μᾶλλον διὰ τῶν πρὸς τῆς λέξεως,
καὶ τῶν μετὰ τὴν λέξιν περὶ τίνος ὁ λόγος. Ἐστω
γοῦν τοῦτο ἀποδεδειγμένον ἡμῖν, ὅτι πρόεισι καὶ
προχεῖται παρὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ὁ εἰς τῆς Τριάδος
τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ὅτι δὲ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα
τὴν εἰς τὸ εἶναι σημαίνει τοῦ Πνεύματος πρόδοον,
οὐ χαλεπὸν καὶ ἐκ τῶν εἰρημένων συνιδεῖν. Τίτι γὰρ
ἄλλῃ τρόπῳ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, ἢ δι' Υἱοῦ προχεῖ-
σθαι τὸ ἐν ὑποστάσει ἰδικῇ νοήσαιμεν Πνεῦμα;

Γ'. Λελέχθω δὲ καὶ πλατύτερον. Εἴπερ παρὰ τὸ
ὑφίστασθαι ὑπόστασις λέγεται, τὸ προῖν, ἢ προχεῖ-
σθαι εἰς ὑπόστασιν, οὕτω πρόεισιν, ὥστε ὑφίστα-
σθαι. Πρόεισιν ἄρα καὶ προχεῖται τὸ Πνεῦμα ἐκ
Πατρὸς δι' Υἱοῦ πρὸς τὸ ὑφίστασθαι τὸ ἐν ἰδικῇ
ὑποστάσει εἶναι σημαίνει. Τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ ἐκπο-
ρεύεσθαι. Ἐκ Πατρὸς ἄρα καὶ Υἱοῦ, ἢ δι' Υἱοῦ ἐκ-
πορεύεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὥστε ἐξ ἀμφοῖν ἔχειν
τὸ εἶναι. Ὅτι δὲ ταῦτα καὶ τοῖς διδασκάλοις δοκεῖ,
ἀκουσον Κυρίλλου ἐκ τοῦ εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην πονή-
ματος. Εἰρήσθω δὲ τὸ ρητὸν μικρὸν ἀνωθεν, ἵνα
γνῶς καὶ τὰ δοκοῦντα καθ' ἡμῶν εἶναι, ὡς ἂν Γραι-
κοὶ φαῖεν, ὄντα μᾶλλον ὑπὲρ ἡμῶν. "Ἰδιον τοῦ Θεοῦ
καὶ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα ἐστὶ, φησὶν. ἀλλ' οὐδὲν
ἥττον ἰδιὸν ἐστὶ καὶ τοῦ Υἱοῦ, οὐχ ὡς ἕτερον καὶ
ἕτερον, ἢ μεριστῶς ἐν ἐκατέρῳ νοούμενον τε καὶ
ὑπάρχον. Ἀλλ' ἐπεὶ περ ἐκ Πατρὸς καὶ ἐν Πατρὶ
κατὰ φύσιν ἐστὶν ὁ Υἱός, καρπὸς ὑπάρχων ἀλη-
θινός τῆς οὐσίας αὐτοῦ τὸ τοῦ Πατρὸς ἰδιον
Πνεῦμα κατὰ φύσιν ἐπάγεται, χεόμενον μὲν ἐκ
Πατρὸς, δι' αὐτοῦ δὲ τοῦ Υἱοῦ τῇ κτίσει χορη-
γούμενον, οὐ κατὰ τινὰ τρόπον διακονικόν, ἥτοι
τὴν ἐν ὑπουργίᾳ, ἀλλ' ὥσπερ ἔφην ἀπείως, ἐξ
αὐτῆς μὲν προκύπτει τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ
Πατρὸς, χεόμενον δὲ τοῖς ἐλθεῖν ἀέλοις διὰ λόγου
τοῦ ὁμοουσίου, καὶ ἐξ αὐτοῦ πεφηνότος, κατ' ἐκ-
φασιν δηλονότι τὴν εἰς τὸ εἶναι καθ' ἑαυτὸν, καὶ
ἐν αὐτῷ μένοντός τε καὶ ὄντος ἀεὶ προσβῶς τε

ἅμα καὶ μεμερισμένως. Ὁρᾷς πρῶτον μὲν ὡς οὐδὲν ἦττον ἴδιον τοῦ Υἱοῦ τῷ Πνεύμα ἢ τοῦ Πατρὸς; Ἦν δ' ἂν ἦττον ἴδιον, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἴδιον, μὴ δὲν ἐξ αὐτοῦ. Εἰ γὰρ ἴδιόν ἐστι τοῦ Υἱοῦ τὸ ἐν ὑποστάσει Πνεῦμα, ὅπερ ὁμολογεῖν καὶ Γραικοὺς σὺναιδεα, ἡ φύσει, ἢ ἐπικτήτως ἐστὶν αὐτοῦ ἴδιον. Λέγω δὲ ἐπικτήτως τὸ ὑστερόν τινι διδόμενον, καὶ ἰδιοποιούμενον, καὶ οὐκ ἀπὸ γεννήσεως τῇ φύσει ἐνὸν τῇ αὐτοῦ, ὅπερ οὐδὲ κυρίως ἴδιον. Ἀλλὰ τοῦτο ἀπεθές πολλὰ τοῦ Κύριλλου δείκνυσι, καὶ οὐχ ἦττον ἐν τῇ εἰρημῇ περικοπῇ. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ Υἱὸς ἔχει πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς, ὡς φύσει Υἱὸς, τὸ τοῦ Πατρὸς ἴδιον Πνεῦμα κατὰ φύσιν ἐπάγεται, οὐκ ἐπακτὸν, οὐδὲ ἐξωθεν. Μανικὸν γὰρ τὸ οὕτω φρονεῖν, ὡς ἐν ἄλλοις φησί. Φύσει δὲ ὃν ἴδιον τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, ὡς ἐπαγομένου φύσει αὐτὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἅμα τῷ γεννᾶσθαι, ἀνάγκη παρ' αὐτοῦ ἔχειν τὸ εἶναι. Οὐ γὰρ διότι ὁμοούσιον, διὰ τοῦτο ἴδιον. Ἦν γὰρ ἂν καὶ ἡ τοῦ Υἱοῦ ὑπόστασις ἴδιόν τι τοῦ Πνεύματος. Ἀλλ' οὐδεὶς εἰπέ ποτε, ὅτι τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς φύσει ἐπάγεται τὸν Λόγον, οὐδ' ὅτι ἐν τῷ ἐκπορεύεσθαι φύσει δίδεται αὐτῷ ὁ Υἱὸς· οὐδ' ὅτι τῷ ἔχειν πάντα τὰ τοῦ προβαλῆως τὸ Πνεῦμα, τούτου χάριν ἔχει καὶ τὴν Υἱὸν ὡς ἴδιον αὐτοῦ. Τούναντίον μενοῦν ἅπαν οἶδας τοῖς ἀγίοις θεολογούμενον. Διατί; Διότι τὸ Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἦδεσαν, τὸν δὲ Υἱὸν ἐκ τοῦ Πνεύματος οὐκ ἦδεσαν. Φέρε γὰρ, εἴ τις εἴποι, ὅτι ἐν τῷ ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς φύσει ἐπάγεται τὸν Υἱὸν, καὶ ὅτι ἴδιος τοῦ Πνεύματος ὁ Υἱὸς ἠ ἀποδέξῃ σὺ τοῦτον; οἶδα ὅτι ἐξωθήσεις τοῦ τῶν Χριστιανῶν συστήματος, καὶ νοήσεις εὐθὺς, ὡς ἐκ τοῦ Πνεύματος δοξάζει τὸν Υἱὸν ὁ τιῦτα λέγων. Οὐκ ἄρα διὰ τὸ ὁμοούσιον ἴδιον τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ διότι ἐξ αὐτοῦ πέφηνε κατ' ἐκφανσιν τὴν εἰς τὸ εἶναι καθ' ἐκτὸς, δηλονότι εἰς τὸ ἐν ἰδικῇ ὑποστάσει εἶναι, καὶ διότι ἴδιον, διὰ τοῦτο καὶ ὁμοούσιον. Ὅτι δὲ τὸ ἴδιον οὕτω λαμβάνεται, καὶ τοῦτο δύναται, ὅρα σαφῶς Κύριλλον λέγοντα ἐν τῷ πρὸς Νεστόριον λόγῳ· Ὡς περὶ γὰρ ἀνθρώπου, καὶ μὴν ἐκάστου τῶν ἐτέρων ζώων τὸ ἐξ αὐτοῦ κατὰ φύσιν γέννημα, οὕτως ἴδιον αὐτοῦ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ νοοῖτ' ἂν εἶναι καὶ λέγοιτο. Ἀκούεις ὅτι τὸ ἴδιον οὐκ ἐπὶ θεοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπ' ἀνθρώπων καὶ τῶν ἐτέρων ζώων λέγεται τὸ ἐκ τινος; Ἀλλὰ καὶ Ἀθανάσιος ἐν τῷ κατὰ Ἀρειανῶν λόγῳ, Ἐπειδὴ γὰρ Λόγος ἐστὶ, φησὶν, ἴδιος φύσει τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, ἐξ αὐτοῦ τέ ἐστι, καὶ ἐν αὐτῷ. Ἰδοὺ πάλιν ἐκ τούτου δείκνυται ὁ Υἱὸς εἶναι ἐκ τοῦ Πατρὸς, ὅτι Λόγος αὐτοῦ ἴδιος καλεῖται. Ὁ δὲ θεὸς αὐθις Κύριλλος εἰς τὸ, ἐὰν ὡς κρωτήσω τὸν Πατέρα, τάδε φησί· Τῶν γὰρ Θεοῦ καὶ Πατρὸς φυσικῶν ἀγαθῶν οὐσιωδῶν ὑπάρχων ὁ Υἱὸς κοινωνὸς, ἔχει τὸ Πνεῦμα κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον, καθ' ὅν περ ἂν νοοῖτο καὶ ὁ Πατήρ, οὐκ ἐπακτὸν, οὐδὲ ἐξωθεν· εὐθὺς γὰρ, μᾶλλον δὲ μανικὸν τὸ οὕτω φρονεῖν· ἄλλ' ὥσπερ καὶ ἡμῶν ἕκαστος τὸ ἴδιον ἐν ἑαυτῷ πνεῦμα συνέχει, καὶ ἐκ τῶν ἐνδοτάτων σπλάγχνων εἰς τὸ ἔξω προχέει. Ὁρᾷς τὴν ὁμολώσιν; Πείθῃ τοῖς εἰρημένοις, ἢ ἔτι χρῆζομεν μαρτύρων; Ἰδιον ἄρα τὸ

A minus proprius, imo nec proprius, si ex eo non esset. Etenim si Spiritus, qui in hypostasi est, est proprius Filii, quod et apud Græcos in confesso esse nullus dubito, aut natura, aut ascititum est illius proprius; ascititum vero dico, quod postmodum adjicitur, daturque, applicaturque, et non est a nativitate nature propriæ insitum, quod nec stricto modo proprium est. Sed hoc impietatem sapere, pluribus in locis Cyrillus demonstrat, multoque magis in allata pericope. Cum enim Filius possideat omnia Patris, tanquam qui Filius natura est, Patris proprium Spiritum secundum naturam conducit, non ascititum neque extraneum; desipientis enim est, ita sentire, ut alibi scribit. Natura autem cum sit proprius Spiritus Filii, tanquam qui illum una secum adducit ex Patre, ipso generationis momento, necesse est ut ex eo habeat esse. Neque enim quia ejusdem nature est, ideo et proprius: esset enim et Filii hypostasis aliquid proprium Spiritus. Sed nemo unquam dixit Spiritum ex Patre adducere una secum Verbum; neque cum procedit, natura dari ipsi Filium; neque quod habet Spiritus omnia producentis, ideo habet et Filium, ut sui proprium. Sed hinc contraria omnia sat tenes a Patribus tradita. Quapropter? Quoniam Spiritum et ex Filio sciebant, Filium vero ex Spiritu nullo modo. Agesis enim, si quis dixerit, dum Spiritus ex Patre procedit, natura una simul adducit Filium, et Spiritus Filium esse proprium, concederesne tu id quidem? Bene novi te, cum ex Christianorum cœtu repulsurum, statimque animo concipies, similia efferentem, ex Spiritu Filium esse opinari. Non igitur propter eandem naturam Spiritus est Filii proprius, sed quod ex eo apparuit secundum apparitionem, qua ut seipso subsistat, conducitur, propria nempe hypostasi exsistere, et quia proprius, ideo est et ejusdem nature. Proprium vero ita sumi, et id insinuare, discolto ex Cyrillo, qui oratione ad Nestorium scribit: *Quenadmodum enim hominis, nec non et aliorum singulorum animantium fetus, qui ex eo est, secundum naturam, sic proprium illius intelligetur esse diciturque, quod ex essentia illius erit.* Audistine, proprium non de Deo solum, sed et de hominibus, et de aliis animantibus dici, quod ex aliquo est? Sed et Athanasius, Oratione contra Arianos: *Cum enim Verbum sit, ait, proprium natura divinæ essentiæ, est ex eo et in illo.* En ut denno ex hoc quoque constabiliatur, Filium ex Patre esse, quod Verbum ipsius proprium vocitatur. Divinus rursus Cyrillus in illud: *Ei ego rogabo Patrem, hæc annotat: Nam Dei et Patris naturalium bonorum et essentialium cum Filius particeps sit, habet Spiritum eo modo, quo illum habere et Pater intelligitur, non ascititum neque extraneum.* Stolidi enim est, imo furiosi ita sentire. Sed veluti nostrum singuli proprium in semetipso spiritum continent, et ex intimis visceribus foras effundunt. Videas similitudinem? Suaderis jam dictis? An præterea alios testes ex-

pascis? Proprius itaque Spiritus Filii est, quod ex ipso est, veluti et apud nos proprius noster spiritus. Nam si ex eo non esset, neque esset proprius; sed proprius est, ergo et ex ipso, non donum, non operatio, sed ex Triade unus. Apparuit enim ex ipso, ea apparitione ad existentiam ductus, qua per se subsisteret, hoc autem est procedere. Procedit igitur et ex Filio, sive per Filium, quemadmodum et divinus Maximus tradit, dum quid aureum candelabrum apud Zachariam prophetam innuit, interpretatur: *Nam Spiritus sanctus, ait, veluti natura secundum essentiam est Deiet Patris, ita et Filii secundum essentiam est, uti a Patre essentialiter per Filium gentium inenarrabili quodam modo procedens. Ex rursus secundum essentiam esse Filii Spiritum, ex eo procedere commonstratur.*

11. Quod si dicas, essentialiter ab eo dictum, ut ex essentia illum Filii esse significaret, tollerat vero ex hypostasi, quod ex Græcis nonnulli suspicantur, et eandem inde naturam notari contendunt, non comprehendentes, si hoc concederetur, Patrem quoque ex essentia Spiritus esse pie admodum dici, quam vocem nemo ad hunc diem misit. Et fraudem, quæ in dicto latet, facili negotio deprehendes. Absurdissime namque loqueretur sapientia præclarissimus Maximus, si ex eodem idem commonstraret; quemadmodum si quis vellet ostendere essentiam esse hominem, id diceret esse: quod essentia homo est. Etenim si quod secundum essentiam Filii Spiritus est, ideo contendit essentialiter esse ex eo, sive ex essentia illius, ut Græci opinantur, plane deridiculus esset sermo, nihil ostendens ejusdem essentiae Filii Spiritum ideo esse dicens, quod ejusdem essentiae est. Videsne ridicularias Græcorum argumentationes, quo sese agunt? Considera præterea impietatem. Quidquid generatur, proceditque in existentiam, aut est ex hypostasi tantum qua hypostasis est, aut ex essentia et natura tantum, et absque hypostasi considerata, aut ex utraque ex natura scilicet aut essentia quæ in hypostasi est, et in hypostasi concipitur. Secundum neque Græci ipsi dixerint; namque absurdum, ut videtur, existimant quod inde sequitur: ejusdem siquidem naturæ Trinitas confunderetur, adeo ut ex tribus unumquodque, et ex seipso et ex aliis esset, proptereaque ex hypostasi, qua hypostasis est, existimant esse, et quod procedit, et quod generatur. Heu! vesaniam! Etenim si hypostasis, qua hypostasis est, generat, atque producit, erit ex hypostasi hypostasis secundum idem, sicque hæc naturæ non fuerint, sed hypostasis. Quod si communes Christianorum sententias, et doctorum omnium dicta recte consideres, rerumque ipsam naturam, haud fieri posse judicatur, ut cuique patet. Dices, ex hypostasi Patris Filium generari, certis verbis reperitur. Ipse quoque addo et ex natura et ex essentia esse, et naturaliter inde generari multo uberius expresse inveniri. Quod si ex hypostasi na-

Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, ὅτι ἐξ αὐτοῦ, ὡς καὶ παρ' ἡμῶν τὸ ἴδιον ἡμῶν πνεῦμα. Εἰ γὰρ μὴ ἐξ αὐτοῦ, οὐδὲ ἴδιον· ἀλλ' ἴδιον· ἐξ αὐτοῦ ἄρα, οὐ χάρις, οὐκ ἐνέργεια, ἀλλ' ὁ τῆς Τριάδος εἷς. Πέφηνε γὰρ ἐξ αὐτοῦ κατ' ἐκφανσιν τὴν εἰς τὸ εἶναι καθ' ἑαυτό. Τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ ἐκπορεύεσθαι. Ἐκπορεύεται ἄρα καὶ ἐξ Υἱοῦ, ἦτοι δι' Υἱοῦ, ὡς καὶ ὁ Θεὸς φησι Μάξιμος ἐν οἷς ἐρμηνεύει, τί βούλεται τῷ προφήτῃ Ζαχαρίᾳ ἡ χρυσὴ λυχνία. Τὸ γὰρ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, φησὶν, ὡς περ φύσει κατ' οὐσίαν ὑπάρχει τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, οὕτω καὶ τοῦ Υἱοῦ κατ' οὐσίαν ἐστίν, ὡς ἐκ τοῦ Πατρὸς οὐσιωδῶς δι' Υἱοῦ γεννηθέντος ἀφραστως ἐκπορευόμενον. Ἰδοὺ πάλιν τὸ κατ' οὐσίαν εἶναι Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τῷ δι' αὐτοῦ ἐκπορεύεσθαι δείκνυται.

ια'. Εἰ δὲ λέγοις τὸ οὐσιωδῶς αὐτῷ εἶρῃσθαι, ἵνα τὸ μὲν ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι τοῦ Υἱοῦ δηλώσῃ, τὸ δὲ ἐκ τῆς ὑποστάσεως ἀναιρέσῃ, ὃ τινες τῶν Γραικῶν ὑπειλήφασι, καὶ τὸ ὁμοούσιον ἐντεῦθεν δηλοῦσθαι θέλουσι, μὴ συννοῶντες ὡς τοῦτου δοθέντος καὶ ὁ Πατὴρ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πνεύματος ἐλέγετ' ἂν εὐσεβῶς, ὅπερ οὐδενὶ λέλεσται, ῥάδιον ἰδεῖν τὴν λαυθάνουσαν τῷ λόγῳ ἀπάτην. Ἀτοπώτατος γὰρ ἦν ὁ σοφὸς τὰ πάντα Μάξιμος. εἰ ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἐδείκνυε τὸ αὐτό· ὡς περ ἂν εἴ τις ἐθέλων δεῖξαι οὐσίαν εἶναι τὸν ἄνθρωπον, τοῦτ' ἐλεγεν εἶναι· δεῖσι οὐσίαν ὁ ἄνθρωπος ἐστίν. Εἰ γὰρ κατ' οὐσίαν εἶναι τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τοῦτου χάριν βούλεται, ὅτι οὐσιωδῶς ἐξ αὐτοῦ, ἦτοι τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ὡς δοκεῖ τοῖς Γραικοῖς, γελοῖος ἂν ἦν ὁ λόγος οὐδὲν δείκνυν, ἀλλὰ τῆς αὐτῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τοῦτου ἕνεκα λέγων, ὅτι τῆς αὐτῆς οὐσίας. Βλέπεις τὰς γελοιώδεις τῶν Γραικῶν ἐπενθυμῆσεις; ποῖ φέρονται; Σκάπει καὶ τὴν ἀσέβειαν. Τὸ γεννώμενον πᾶν καὶ ἐκπορευόμενον εἰς ὑπαρξιν, ἢ ἐκ τῆς ὑποστάσεως μόνον καθὰ ὑπόστασις, ἢ ἐκ τῆς οὐσίας καὶ φύσεως, ἢ τοῦτο μόνον καὶ οὐχ ὑπόστασις, ἢ κατ' ἀμφοτέρων ἐκ τῆς ἐνυποστάτου φύσεως, ἦτοι τῆς ἐν ὑποστάσει θεωρουμένης οὐσίας, ἀλλὰ τὸ δεύτερον οὐδὲ Γραικοὶ λέγουσιν. Ἀτοπον γὰρ, ὡς εἶπεν, οἶονται τὸ ἐπόμενον, ὅτι τῆς αὐτῆς ἢ Τριάδος οὐσα φύσεως συγχυθῇσεται, ὥστε τῶν τριῶν ἕκαστον καὶ ἐξ ἑαυτοῦ καὶ ἐκ τῶν λοιπῶν ἔχειν τὸ εἶναι, καὶ διὰ τοῦτο ἐκ τῆς ὑποστάσεως, ἢ ὑπόστασις, νομίζουσι τὸ ἐκπορευόμενον καὶ γεννώμενον. Ὡς τῆς ἀνοίας! Εἰ γὰρ ἡ ὑπόστασις γεννᾷ καὶ προβάλλει, ἢ ὑπόστασις, ἐστὶ ἐκ τῆς ὑποστάσεως ὑπόστασις καθ' αὐτό, καὶ οὕτως οὐκ ἐστὶ φύσεως ταῦτα, ἀλλ' ὑποστάσεως· ὅπερ καὶ ταῖς κοιναῖς τῶν Χριστιανῶν ἐννοαίς, καὶ τοῖς διδασκάλοις πᾶσι, καὶ αὐτῇ τῇ τῶν πραγμάτων φύσει, ἀδύνατον εἶναι παντὶ πρὸς δῆλον. Ἀλλὰ φήσεις ἂν, ὅτι ἐκ τῆς ὑποστάσεως τοῦ Πατρὸς γεννᾶσθαι τὸν Υἱὸν ῥητῶς εὐρηται. Ἐγὼ δὲ σοὶ λέγω, ὅτι καὶ ἐκ τῆς φύσεως καὶ οὐσίας εἶναι, καὶ φυσικῶς ἐκείθεν γεννᾶσθαι, πολλῶν μᾶλλον ῥητῶς εὐρηται. Εἰ δ' ἐκ τῆς ὑποστάσεως εἶρηται φυσικῶς, πάντως ἐκ τῆς ἐνυποστάτου οὐσίας. Πῶς δὲ καὶ νοήσαις ὑπόστασιν,

εἰπέ μοι, εἰ μὴ ἐν οὐσίᾳ αὐτὴν θεωροῖς; οὐσίαν μὲν γὰρ καὶ φύσιν χωρὶς ὑποστάσεως καθολικώτερον νοεῖν δυνατόν, διὸ καὶ δοκεῖ τισι καθόλου ὑφίστασθαι· ὑπόστασιν δὲ νοῆσαι τε καὶ εἰπεῖν μὴ συννοουμένης, ἣ καὶ προνοουμένης τῆς οὐσίας τε καὶ τῆς φύσεως πάντῃ ἀδύνατον. Διὸ καὶ ὅταν τὸ ἀγεννητον καὶ ἐκπορευτὸν ὑποστατικῶς ἰδιότητάς λέγωμεν, τὴν ἐν ἰδικῇ ἀγεννηήτου καὶ γεννητοῦ καὶ ἐκπορευτοῦ ὑποστάσει θεωρουμένην οὐσίαν νοοῦμεν. Οὐ γὰρ εἰς ἰδιότητάς ψιλὰς πιστεύομεν, οὐδὲ οὐσίας ἀφορίζειν ταῦτα, ἀλλὰ περὶ οὐσίαν ἀφορίζεσθαι ὁμολογοῦμεν, κατὰ τὴν θεολόγον φωνήν. "Ὅταν γὰρ λέγωμεν, ὅτι ὁ Πατήρ οὐκ ἔστιν Υἱός, οὐ μόνον τοῦτο δηλοῦμεν, ὅτι ἡ πατρικὴ ἰδιότης οὐκ ἔστι καὶ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλ' ὅτι καὶ ἡ ἐν τῇ ὑποστάσει τοῦ Πατρὸς θεωρουμένη φύσις τε καὶ οὐσία οὐκ ἔχει τὴν υἱικὴν ἰδιότητα. Οὐ γὰρ ἰδιὰ τινὰ ψιλὰ νομίζομεν τῆς οὐσίας ἄνευ ἐπιθεωρούμενα καὶ χωρὶς ὑποκειμένου, ἀλλὰ τῇ φύσει ἐναῖναι τὰ ἰδιώματα πιστεύομεν, καὶ οὐ πάντα πάτη. "Ἐφαται γὰρ Υἱὸν εἶναι τὸν Πατέρα καὶ Πνεῦμα, καὶ τὸ ἀντιστροφον, ἑπερ ἀτεχνῶς Σαβιλλεῖον. 'Α.λ.λ.' ὥσπερ, κατὰ τὸν θεῖον διονύσιον, τὸ ἐκ τριῶν ὁμοῦ λαμπάδων ἐξα.λ.λ.δ. μένον φῶς ἔστι τὸ πᾶν φῶς, καὶ φῶς ἐν τῇ φύσει, καὶ ἐνοῦται ἀσυγχύτως, καὶ διαιρεῖται ἀδιαιρέτως, ἰδιον γὰρ ἐκίστης λαμπάδος τὸ αὐτῆς φῶς· οὕτω, μᾶλλον δὲ καὶ ὑπὲρ τοῦτο, πάντα γὰρ ὑπερέχει θεός, μία μὲν φύσις τοῖς τρισὶ, διαιρεῖται δὲ ἀδιαιρέτως τοῖς ἰδιώμασι, καὶ ἐνοῦται ἀσυγχύτως τῇ φύσει. Καὶ τοῦτο ἔστιν ὅπερ λέγομεν, ὅτι τὸ ἐν Τριάδι, καὶ ἡ Τριάς ἐν. Οὐκ ἄρα ἐκ τῆς ὑποστάσεως, ἢ ὑπόστασις, τὸ γεννιόμενον καὶ ἐκπορευόμενον. 'Αδύνατον γὰρ ὑπόστασιν νοεῖσθαι καθ' αὐτὴν ἄνευ φύσεως, ἀλλ' οὕτε μὴν ἐκ τῆς οὐσίας, ἢ οὐσία. Οὐσης γὰρ τῆς φύσεως μιᾶς Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, ἣν ἂν καὶ ἐξ αὐτοῦ ὁ Υἱός, ἑπερ ἀτοπον. Λειπόμενον ἄρα τὸ τρίτον ἔστι· καὶ οὕτω τὸ γεννῶν, καὶ προβάλλειν φύσεως μὲν ἔργον ὁμολογεῖται, φύσεως δὲ οὐ πάτης, ἀλλὰ περὶ ἣν ἡ τοῦ γεννῶν ἢ προβάλλειν ἰδιότης θεωρεῖται. Τοῦτο δὲ ἔστιν ἐκ τῆς ἐνυποστάτου οὐσίας. "Ὅπερ καὶ τῇ φύσει συμφέει καὶ τοῖς ἁγίοις λέλεκται. Οὐ γὰρ ἐξ οὐσίας Θεοῦ ἀπλῶς τὸν Υἱὸν λέγουσιν, ἢ τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ τὸν μὲν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, τὸ δὲ ἐκ τῆς οὐσίας Πατρὸς καὶ Υἱοῦ· οὕτε τὴν φύσιν παραλείποντες, καὶ τὴν ὑπόστασιν ἐκφωνοῦντες ὀριδηλότατα διδάσκουσιν, ὅτι ὥσπερ ὁ Υἱός ἐκ τῆς ἐνυποστάτου φύσεως τοῦ Πατρὸς καὶ οὐσίας γεννητός ὢν, ἔστι τούτου χάριν τῇ γεννήσαντι Υἱός καὶ γεννῶντι ὁμοούσιος, οὕτω καὶ τὸ πανάγιον Πνεῦμα ἐκ τῆς ἐνυποστάτου τοῦ Πατρὸς φύσεως, διὰ τῆς ἐνυποστάτου τοῦ Υἱοῦ οὐσίας ἐκπορευτῶς ἔχον τὸ εἶναι, ἔστι τούτων ἕνεκα Πατρί τε καὶ Υἱῷ ὁμοούσιον. Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως.

Patris in hypostasi, per essentiam Filii in hypostasi per modum processionis habentem, quod sit, huiusmodi gratia esse ejusdem naturae cum Patre et Filio. Et haec quidem ita dicta sint.

ἰψ'. 'Ἐπεὶ δὲ οἱ μὲν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ, οἱ δὲ καὶ ἐξ Υἱοῦ φασὶ τὸ Πνεῦμα, πρῶτον μὲν τίς ἡ διαφορὰ τῆς διὰ πρὸς τὴν ἐκ, ὅσον πρὸς, τὸ προκείμενον

localiter dicitur, modis omnibus erit ex essentia, quae in hypostasi est. Quomodo vero concipies hypostasim, dicito mihi, sodes, si in essentia ipsam non consideraveris? Essentiam enim et naturam absque hypostasi universaliori quodam modo intelligere possumus; quapropter et nonnullis visum est eam universe subsistere. At enim hypostasim concipere, enuntiaroque non una simul considerata, aut concepta essentia et natura, modis omnibus fieri nequit. Ideo et cum ingentum, et procedens proprietates in hypostasi dicimus, essentiam intelligimus, quae in speciali ingenti, et geniti, et procedentis hypostasi consideratur. Neque enim in nudas proprietates credimus, neque ab essentiali segregari, sed circa essentiam segregari consitemur, ut theologica voce praescribitur. Cum enim dicimus Patrem non esse Filium, non id tantum innuimus, paternam scilicet proprietatem non esse et Filii, sed naturam atque essentiam in paterna hypostasi consideratam, nullo modo Filii proprietatem habere. Namque non nudas quasdam proprietates imaginamur, quae sine essentia, et sine supposito existant, sed naturae inesse proprietates credimus, et non omnia singulis. Sequeretur enim Filium esse Patrem, et Spiritum, et contra. Quod plano Sabellium olet. Sed veluti, ut divinus Dionysius scribit, ex tribus simul lampadibus lumen exsiliens, est totum lumen, et lumen unum natura, et inconfuse unitur, et indivise dijungitur, proprium enim uniuscujusque lampadis lumen, quod in ea est; hac ratione, imo et excelsiori quodam modo, cum Deus supra omnia sit, una quidem tribus natura est, indivise vero dijungitur proprietatibus, et unitur inconfuse natura. Et hoc est, quod dicimus, unum Trinitatem esse, et Trinitatem unum. Non ergo ex hypostasi, qua hypostasis est, quod generatur et procedit. Neque enim possumus intelligere hypostasim ipsam per se absque natura, imo neque ex essentia, qua essentia est. Etenim cum una sit natura Patris et Filii, esset etiam ex se ipso Filius. Quod plane absurdum est. Quare reliquum est tertium: et sic generare et producere opus esse naturae in confesso est, sed non cujuscunque, sed in qua generandi producendique proprietates consideratur. Hoc vero est ex essentia, quae in hypostasi est, quod et naturae consonum est, et cum sanctorum dictis concordat. Non enim ex essentia Dei absolute Filium, aut Spiritum enuntiant, sed illum quidem ex essentia Dei et Patris, hunc vero ex essentia Patris et Filii: et cum naturam non praetereant, et hypostasim expriment, apertissimo edocent, uti Filius ex natura Patris, quae in hypostasi est, et essentia, cum sit genitus, est propterea generantis Filius, ejusdemque cum generante naturae, ita et sanctissimum Spiritum ex natura per modum processionis habentem, quod sit, huiusmodi

12. Verumtamen cum alii ex Patre per Filium, alii ex Filio Spiritum tradant, ante omnia discrimen inter praepositionem ex et praepositionem per,

pro re proposita declaretur: tum deinceps si quid contra occurrit dicto divi Cyrilli supra recitato, uti addecet, refutetur. Per præpositio sæpenumero medium, quod in loco est, significat, veluti si quis diceret: Per Coreyram in insulam Cretam advectum esse; sæpe etiam instrumentale. Sed quid opus est illi similia recensere qui naturalem relationem atque mediationem aliquando eam significare, ostendere conatur? Age igitur, cum dicimus: Ex radice per rami fructus, annon natura fructum ex ramo dicimus? Et quoniam alio sensu intelligitur? Tum etiam, per radium ex sole lumen, nonne illud ex radio natura esse dicimus? Sed non fuit unquam, neque erit radius sine lumine. Quod si fieri nequit, ut radius sit absque lumine, neque erit lumen solare absque radio, sicuti nec Spiritus absque Filio, natura igitur et non adjectione, aut nova additione. Ascitilla enim omnia sunt, quæ non sunt naturalia. Per radium lumen, et Spiritus per Filium. Per ergo naturalem nobis infert relationem. Quamnam autem illa fuerit, extra unam, quæ ex causa est, nullam aliam inveneris. Et hoc pacto ex Filio Spiritum procedere manifesto sequitur sanctorum doctorum dictis. Immo manifesto expressum est.

15. Si quis porro opponat Joannem Syrum id interdicens: Ex Filio enim, ait, Spiritum non dicimus; addat quod statim subsequitur, Spiritum vero Filii nominamus. Et præterea est in tertio decimo capite: Ipse enim est Verbi abyssus, Verbi genitor, et per Verbum productor omnia revelantis Spiritus. Et iterum: Spiritus sanctus revelans Patris facultas ex Patre est per Filium procedens. Et ad Jordanem epistola: Per Filium, inquit, Spiritus, non ex Filio, uti Spiritus oris Dei. Invenitur quoque unam esse Patrem Filii et Spiritus causam. Si hæc itaque produxeris, accurate considera eos qui modum magis Atticum loquendi affectant, præpositionem ex et causam primariis, per secundis causis ascripseris. Nusquam siquidem inveneris apud eos qui rectam Græcæ linguæ locutionem ambiunt, per primis causis attributam, neque etiam ex, nisi nude solumque secunda causa pronuntietur, secundis. Hinc a sanctis, qui formulas linguæ Græcæ, sed probatas, usurpant, et propriæ locutioni student, ex Filio Spiritus non dicitur, sed per Filium. Neque enim locutio illa Græca pura fuerit, ex radice et ramo fructus, et ex sole et radio lumen, sed illa, ex sole per radium, non quod non sit ex radio naturaliter lumen solare, sed quod, cum radius secunda causa sit, non primario sibi vindicat causam, ut ab ea lumen sit. Pari modo, qui ex Patre et Filio dicit Spiritum, vera equidem dicit, rem tamen perfecte, uti est, non exprimit: ut qui per Filium dicit, omne vitavit periculum, cum per illa significet, non esse absque principio Spiritum a Filio. Ob hæc itaque omnia uti in creaturis, ita et in Spiritu sancto potius per Græcorum doctores usurparunt. Reperitur nihilominus et ex Filio attributa, et potissimum ab Epiphanyio in

σαφηνιζέσθω· εἴτα καὶ εἴ τι ἀντιπίπτει ἐν τῷ ἀνωθεν γραφέντι τοῦ Θεοῦ Κυρίλλου δοκεῖ ρητῇ, ἐκπιπτέτω δικαίως. Ἡ διὰ πρόθεσις μεσιτείαν πολλάκις μὲν τὴν ἐν τόπῳ σημαίνει, ὡς εἴ τις λέγει, διὰ τῆς Κερκύρας καταχθῆναι εἰς Κρήτην· πολλάκις δὲ τὴν ὀργανικὴν. Ἀλλὰ τί δεῖ ταῦτα καταριθμεῖν ἐκείναι βουλόμενον τὴν φυσικὴν σχέσιν, καὶ μεσιτείαν εἶναι ὅτε δηλοῦσαν; Ἀγε δὴ, ὅταν λέγομεν· Ἐκ τῆς ῥίζης διὰ τοῦ κλάδου τὸν καρπὸν, οὐ φύσει τὸν καρπὸν ἐκ τοῦ κλάδου λέγομεν; Ἡ πῶς ἐτέρως; Λέγοντες δὲ καὶ διὰ τῆς ἀκτίνος ἐκ τοῦ ἡλίου τὸ φῶς, οὐκ ἐκ τῆς ἀκτίνος φύσει αὐτὸ εἶναι λέγομεν; Ἀλλ' οὐκ ἦν ποτε, οὔτε ἔσται ἀκτὶς ἀνευ φωτός. Εἰ δ' ἀδύνατον ἀκτὶνα εἶναι χωρὶς φωτός, οὔτε μὴν τὸ ἡλιακὸν φῶς τῆς ἀκτίνος χωρὶς, ὥσπερ οὐδὲ τὸ Πνεῦμα χωρὶς τοῦ Υἱοῦ· φύσει ἄρα καὶ οὐ κατὰ μετοχὴν, ἢ διὰ δόσιν. Ἐπίκτητα γὰρ πάντα τὰ οὐ φύσει. Διὰ τῆς ἀκτίνος τὸ φῶς, καὶ τὸ Πνεῦμα δι' Υἱοῦ. Ἡ διὰ ἄρα φυσικὴν ἡμῖν ἐνδείκνυται σχέσιν. Τίς δὲ αὖτε πλήν τῆς κατ' αἰτίαν, ἀδύνατον εὐρεῖν. Καὶ οὕτως ἐκ τοῦ Υἱοῦ σοι τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεσθαι σαφῶς ἔπεται τοῖς Θεοῖς τῶν διδασκάλων λόγοις, μᾶλλον δὲ σαφῶς εἴρηται.

ιγ'. Εἰ δὲ φαίης, τοῦτο Ἰωάννην ἀπαγορεύειν τὴν Σύρον· Ἐκ τοῦ Υἱοῦ γὰρ, φησὶ, τὸ Πνεῦμα οὐ λέγομεν· ἀλλὰ πρόσθε τὸ ἐξῆς, Πνεῦμα δὲ Υἱοῦ ὀνομαζόμεν· καὶ τὸ ἐν τῷ τρισκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ· Αὐτός μὲν ἔστι Λόγος ἄβυσσος, Λόγος γεννήτωρ, καὶ διὰ Λόγου προβολῆς ἐκφαντορικῶς Πνεύματος· καὶ πάλιν· Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἢ ἐκφαντορικὴ δύναμις τοῦ Πατρὸς ἐκ Πατρὸς ἐστὶ δι' Υἱοῦ ἐκπορευομένη. Ἐν δὲ τῇ πρὸς Ἰερδάνην ἐπιστολῇ, δι' Υἱοῦ, φησὶ, τὸ Πνεῦμα, οὐκ ἐξ Υἱοῦ, ὡς πνεῦμα στόματος Θεοῦ. Εὐρηται δὲ καὶ μίαν εἶναι τὸν Πατέρα Υἱοῦ καὶ Πνεύματος αἰτίαν. Εἰ γοῦν ταῦτα λέγεις, σκόπει ἀκριβῶς, ὅτι οἱ βουλόμενοι Ἀττικώτερον γράφειν, τὴν μὲν ἐκ καὶ τὴν αἰτίαν τοῖς πρώτοις αἰτίαις ἀποδεδώκασι, τὴν δὲ διὰ τοῖς δευτέροις. Οὐ γὰρ εὐρῆς παρὰ τοῖς εὐῖ· Ἑλληνίζειν θέλουσι τὴν διὰ τοῖς πρώτοις, οὔτε μὴν τὴν ἐκ, εἰ μὴ που κατὰ μόνους λέγοιτο τὸ δεύτερον αἶτιον, τοῖς δευτέροις ἀπονεμομένην, καὶ τούτου χάριν Ἑλληνίζειν τῇ γλώττῃ καὶ κυριολεξεῖν βουλομένοις ἀγίοις, ἐξ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα οὐ λέγεται, ἀλλὰ δι' Υἱοῦ. Οὐ γὰρ Ἑλληνίζειν ἄκρως δοκεῖ ὁ ἐκ τῆς ῥίζης καὶ τοῦ κλάδου λέγων τὸν καρπὸν, ἢ ἐκ τοῦ ἡλίου καὶ τῆς ἀκτίνος τὸ φῶς, ἀλλ' ὁ ἐκ τοῦ ἡλίου διὰ τῆς ἀκτίνος, οὐχ ὡς μὴ ὄντος ἐκ τῆς ἀκτίνος φύσει τοῦ ἡλιακοῦ φωτός, ἀλλ' ὅτι δεύτερον οὐσα αἰτίαν ἢ ἀκτὶς, οὐ προκαταρκτικῶς ἔχει τὸ παρ' αὐτῆς εἶναι τὸ φῶς. Ἐπεὶ ὁ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ λέγων τὸ Πνεῦμα ἀληθῶς μὲν λέγει, οὐκ ἐφ' ὃν δὲ τελείως τὸ πᾶν ἐκδούς. Ὁ δὲ διὰ τοῦ Υἱοῦ λέγων πάντα ἐκπέφυγε κίνδυνον σημαίνουσης τῆς διὰ, ὡς οὐκ ἀνάρχως τὸ Πνεῦμα παρὰ τοῦ Υἱοῦ. Τούτων οὖν πάντων χάριν ὡς ἐπὶ τῶν κτισμάτων καὶ ἐπὶ τοῦ Πνεύματος τῇ διὰ μᾶλλον κέχρηται εἰς δόξα καὶ τῶν Ἱερικῶν. Οὐ μὴν ἀλλ' εὐρηται καὶ ἡ ἐκ τῷ

γινώσκουσα, καὶ μάλιστα παρὰ τῇ Ἐπιφανίῳ. Ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, φησὶν, ἐν τῷ Ἀγκυρωτῷ, τὸ Πνεῦμα τρίτον. Τὴν μέντοι παρὰ ἰσοδυναμοῦσαν τῇ ἐκ οὐδ' αὖτε πολλοῖς λεγομένην. Παρὰ Πατρὸς γὰρ καὶ Υἱοῦ φασι τὸ Πνεῦμα σχεδὸν ἀπαξ-ἀπαντες, καὶ ἐξ ἀμφοῖν εἶναι Κύριλλος λέγει. Καὶ ἵνα μὴ τις προκαταρκτικῶς εἶναι ἐκ τοῦ Υἱοῦ νομί-σῃ, διασαφηνίζων ἐπάγει, ἦτοι ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ. Βλέπεις ὡς πάντοθεν τὸ πάλαι οἱ τῶν Γραικῶν δι-δάσκαλοι οὐκ ἄλλο ἐπρέσβευον εἰ μὴ ὑπερὺν ἢ τῆς Ἰωάννης Ἐκκλησίας; Ἀλλ' οἶδα ὅτι καταγελῶσιν αὐ-τῆς Γραικοί, ὡς δευτέρον αἴτιον λεγουσῆς ἐπὶ τῆς Τριάδος, οὐ νοοῦντες τοῦτου ἕνεκα, οὕτω λελέχθαι τὰ τοῖς ἡμετέροις, ὅτι οὐ βέλδιον ἄλλως δηλοῦν τὰ τοιαῦτα. Ἐπὶ γὰρ τῶν θεῶν δευτέρον αἴτιον λέγοντες τὸν Υἱόν, ἵνα τὴν δύναμιν τῆς διὰ παραστήσωμεν, οὐκ ἀποτεταρμένον νοοῦμεν τοῦ Πατρὸς, οὐδὲ χρό-νῳ, ἢ τόπῳ, ἢ ὅ τι ἂν εἴποι τις δευτερεύοντα, ἀλλὰ διδοῖ πάντα ὅσα ἔχει, παρὰ τοῦ Πατρὸς ἔχει, καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι. Ἐξ γοῦν ἐξ αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἔχει τοῦτο λαβὼν· καὶ διὰ τοῦτο τὴν ἐκ κυρίως τῷ Πατρὶ, αὐτῷ δὲ ἀποδιδόμεν τὴν διὰ, ἵνα καὶ τὸ πρῶτον δηλωθῇ, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι μὴ σιγηθῇ, καὶ τοῦ Πατρὸς τοῦτο ἐπάγεσθαι τὸν Υἱόν μὴ σιωπηθῇ. Οἶδας πῶς καὶ αἴτιον τὸν Υἱόν ἢ διὰ κηρύττει, καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐπάγεσθαι τοῦτο οὐκ ἀποκρύπτεται;

ἰδ'. Τοῦτου χάριν καὶ μίαν αἰτίαν τὸν Πατέρα φαμέν, καὶ πηγὴν μίαν, καὶ ὥσπερ ἂν εἴ τις φαίη μίαν καὶ μόνην ἀκτῖνα καὶ φωτὸς πηγὴν τὸν ἥλιον, οὐ ψευδόμενον ἀπελέγξομεν· οὐδὲ διὰ τοῦτο μὴ εἶναι τὸ φῶς καὶ ἐκ τῆς ἀκτίνος νοήσομεν. Ἀλλ' ὅτι ἐκ τοῦ ἡλίου ἡ ἀκτὶς οὕσα ἐκείθεν ἐπάγεται, καὶ τὸ δι' αὐτῆς προεἶναι τὸ φῶς, διὰ τοῦτο πηγὴν καὶ αἰτίαν τὸν ἥλιον κυρίως νοήσομεν. Ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἀκτίνος προχεῖσθαι φύσει τὸ φῶς οὐκ ἀρνησόμεθα. Τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐπὶ τῆς Τριάδος· εἴ τις μίαν πηγὴν, καὶ μίαν αἰτίαν τὸν Πατέρα Υἱοῦ καὶ Πνεύ-ματος εἴπῃ, τὸ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα οὐκ ἀναιρήσει. Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, ἀκούε καὶ τοῦ παμμεγίστου Βασιλεῖος, Οὕτω καὶ τὸ, « Οὐδεὶς οἶδε τὴν ἡμέραν τοῦ τέλους, φησὶν, εἰ μὴ ὁ Πατήρ μόνος, » τὴν πρώτην εἰδησιν τῶν τε θνῶν, καὶ τῶν ἐσομένων ἐπὶ τὸν Πατέρα ἀνάγοντος τοῦ Υἱοῦ, καὶ διὰ πάντων τὴν πρώτην αἰτίαν τοῖς ἀνθρώποις ὑποδεικνύοντος, εἰρησθαι νομίζομεν. Καὶ πάλιν τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ, « Οὐδεὶς οἶδε τὸν Υἱόν εἰ μὴ ὁ Πατήρ. » Οὐδὲ γὰρ ἐκεῖ ἄγνοίαν τοῦ Πνεύματος κατηγορεῖ ὁ Υἱός, ἀλλὰ πρῶτον τῷ Πατρὶ ἐνυπάρχειν τὴν γνῶσιν τῆς καὶ αὐτοῦ φύ-σεως μαρτυρεῖ. Ἐκ γοῦν τούτων ἐπίστησον, ὡς εἴ τις λέγει μόνον αἴτιον τοῦ Πνεύματος τὸν Πατέρα, οὐκ ἀναιρήσει τὸ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι. Τὸ γὰρ μόνος τὴν πρώτην αἰτίαν ὑποδεικνύει, φησί. Πῶς οὖν ἐξ ἀμφοῖν λεγομένου τοῦ Πνεύματος, καὶ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ, καὶ Υἱοῦ Πνεῦμα, ἀμφιβαλεῖ τις ἕλως νοῦν ἔχων τὸ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα; Τοῦτου χάριν καὶ ὁ θεὸς Κύριλλος, Προκύπτειν μὲν, λέγει, τὸ Πνεῦμα ἐκ τῆς οὐσίας

A Ancyroto: *Ex Patre et ex Filio*, ait, *Spiritus sanctus tertius est*. Παρὰ vero ab hisdem atque ex viri- bus pollere apud plerosque repereris. A Patre enim et Filio Spiritum fere omnes enuntiant, et ex utris- que esse Cyrillus. Et ne quis ex Filio tanquam a primario principio Spiritum esse existimet, rem declarans, subnectit, sive *ex Patre per Filium*. Annon vides unde quaque Græcorum doctores, an- tiquitus non esse professos aliud, quam quod nunc Romana Ecclesia profitetur? Verumenimvero compertum mihi est, eam Græcos deridere, ac si secundam causam in Trinitate introduceret, non intelligentes, ideo sic dictum a nonnullis ex nostris, quod non ita facile sit alio modo similia explica- re. In rebus enim divinis secundam causam Filium asserentes, ut vim per præpositionis exhiberemus, non eum concipimus a Patre discisum, neque tem- pore, neque loco, neque aliquo quopiam, quod quispiam imaginaretur, secundas ferentem, sed quod quæcumque habet, a Patre habet, et ipsum etiam esse. Ex eo itaque Spiritus, sed cum Patri refert acceptum; ideoque ex proprie Patri, ipsi per attribui, ut et primum innotescat, et ex Fi- lio esse non taceatur, et ex Patre Spiritum a Filio educti non supprimatur. Vides quo pacto per et Filium causam propalat, et ex Patre Spiritum edu- ci non reticet?

14. Ille et Patrem unam causam dicimus, et unum fontem, et quemadmodum, si quis dixerit unum solumque radii et luminis fontem solem, cum non uti mentientem refutabimus: neque ob id ex radio lumen esse non percipiemus. Sed quod ex solo radius cum sit, inde una trahit, et quod ex ipso lumen prosiliat. Proptereaque fontem et causam solem proprie intelligemus, et per radium naturaliter effundi lumen, non pernegabimus. Eo- dem modo et in Trinitate philosophandum est; si quis unum fontem, et unam causam, Patrem Filii et Spiritus asseruerit, ex Filio Spiritum esse mi- nime destruet. Et hæc ita se habere discito ex maximo Basilio: Sic et « Nemo novit diem finis, ait, nisi solus Pater, » primam rerum tum præsentium, tum futurarum cognitionem ad Patrem Filio refe- rente, et per omnia primam causam hominibus in- dicante, dictum esse opinemur. Et rursum simile est et illud: « Nemo novit Filium nisi Pater; » neque enim ibi ignorantiam Spiritui appingit, sed primo Patri cognitionem illius inesse naturæ testatur. Et his itaque attente considera, etiamsi quispiam dixerit, solum Patrem Spiritus causam esse, et ex Filio cum esse non destructurum: Nam solus primam causam indicat, ait. Quam igitur ratio- ne, cum ex utroque dicatur Spiritus, et ex Patre per Filium, et Filii Spiritus, hærebit omnino quispiam, si sapientia non careat, et ex Filio Spi- ritum esse? Hujus gratia et divinus Cyrillus, *Exsi- lire*, ait, *Spiritum ex essentia Dei et Patris, effundit vero illis, qui eum excipere digni sunt, per Verbum, ejusdem cum eo naturæ*. Spiritus ergo ex Patris

essentia in hypostasi effusus, et exsiliens, ea ipsa fuerit Spiritus in hypostasi natura. Effunditur vero suppeditaturque creaturæ ex Filio, vel ut magis proprie loquamur per Filium, sicuti et solis lumen per radium, aut ex radio nobis suppeditatur, non modo servili, aut eo qui in ministerio ferendo agnoscitur, per ipsum nobis suppeditatur, sed naturaliter ex sole emanans radius una secum inde naturaliter trahit lumen, cum prius, qui id accipit, radius non esset, fieri enim nequit; neque quod ante ipsum lumen esset in sole, simul una cum emittitur accipiens, sed simul ex sole radius, et simul ex sole per radium lumen. His igitur multo sublimius, simul Pater, Filius, et Spiritus; et prosilit quidem Spiritus ex Patre, per Filium vero naturaliter simul, et ab æterno. Et hanc esse sanctorum Patrum sententiam discite ex Cyrillo dicente: Progrediens enim per ipsum naturaliter, ut proprius illius cum omnibus suis perfecte dicitur accipere sua. Et in jam allata pericope: Ex ipso, ait, Filio comparuit, secundum apparitionem in existentiam secundum seipsum, Et ex divo Maximo antiquam eam Romanæ Ecclesiæ fuisse opinionem, et veram, non recentem novam, ut quidam existimant, neque additionem, sed declarationem Nicæni Symboli: Præsentis, inquit, sanctissimi patris Martini synodica non tot in rebus, ut significastis, regis urbis accolarum criminati sunt, sed in duobus tantummodo: quod dixerit procedere et ex Filio Spiritum sanctum. At dicto, refert, adduxerunt concordantes auctoritates Romanorum sanctorum Patrum. Audis hoc antiquam Romanæ Ecclesiæ opinionem fuisse? Et præterea Cyrilli Alexandrini in sacro Commentario ab ipso confecto in Joannem Evangelistam, quibus non se causam Spiritus Filium facere demonstrarunt: unam enim norunt Filii et Spiritus causam Patrem, hujus quidem secundum generationem, illius secundum processionem, sed ut per ipsum Spiritus progressionem significarent, eoque essentiæ conjunctionem, et perfectam similitudinem stablirent, credendum est per Filium Spiritum progredi.

15. Sicque hoc quoque os obstrue tui Nili asserentis: Ideo per Filium sanctos dixisse, quod Patre enuntiato, Filium intelligimus. Nam ad nudas relationes subjectis denudatas credere, et sancto contradicit, et essentiæ conjunctionem et perfectam similitudinem non constablit. Tertium, vide sanctum illis, quæ paulo ante diximus, causam hujus gratia attributam Patri, et ex præpositionem proprie, concordia efferentem; quod non ab alio accipit facultatem productivam, sed eam absque principio possidet. Quo sensu nemo, nisi furor amens dixerit, Filium esse causam Spiritus. Per vero adaptari Filio, quod productivam facultatem una secum a Patre, unde et divinitatem ducit. Aut quomodo quispiam simul connectet, et cau-

Α τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, χεῖσθαι δὲ τοῖς ἁγίοις διὰ Λόγον τοῦ ὁμοουσίου. Τὸ γοῦν ἐκ τῆς ἐνυποστάτου τοῦ Πατρὸς οὐσίας χεόμενον καὶ πρὸ κύπτον Πνεῦμα αὐτῇ ἂν εἴη ἡ ἐνυπόστατος τοῦ Πνεύματος φύσις. Προχέται δὲ καὶ χορηγείται τῇ κτίσει ἐξ Υἱοῦ, ἡ κυριώτερον εἰπεῖν, δι' Υἱοῦ, ὥσπερ καὶ τὸ ἡλιακὸν φῶς διὰ τῆς ἀκτίνος, ἡ καὶ ἐκ τῆς ἀκτίνος ἡμῖν χορηγούμενον, οὐ κατὰ τρῖπον διακονικὸν, ἥτοι τὸν ἐν ὑπουργίᾳ δι' αὐτῆς ἡμῖν χορηγείται, ἀλλὰ φύσει ἐκ τοῦ ἡλίου ἐξερχομένη ἡ ἀκτὶς ἐπάγεται φύσει ἐκεῖθεν τὸ φῶς οὐ πρότερον οὐσα ἀκτὶς ἢ λαβὼσα, ἀμύχανον γάρ, οὔτε μὴν τὸ πρὸ αὐτῆς ἐν ἡλίῳ φῶς ἅμα τὸ ἐκπέμπεσθαι λαβῶσα, ἀλλ' ἅμα ἐξ ἡλίου ἀκτὶς, καὶ ἅμα ἐξ ἡλίου διὰ τῆς ἀκτίνος τὸ φῶς. Τούτων οὖν πολλῶ ὑψηλότερον ἅμα Πατὴρ, Υἱὸς καὶ Πνεῦμα, καὶ προκύπτει μὲν τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς, διὰ τοῦ Υἱοῦ δὲ φυσικῶς ἅμα καὶ ἀϊδίως. Καὶ ὅτι αὕτη ἡ τῶν θεῶν Πατέρων δόξα, ὅρα Κύριλλον λέγοντα· Προῖδν γὰρ δι' αὐτοῦ φυσικῶς, ὡς ἴδιον αὐτοῦ μετὰ πάντων, ὧν ἔχει, τελείως λαμβάνειν λέγεται τὰ αὐτοῦ· καὶ ἐν τῇ προειρημένῃ περικοπῇ, Ἐξ αὐτοῦ, φησὶ, τοῦ Υἱοῦ πεφηνότα κατ' ἐκφανσιν τὴν εἰς τὸ εἶναι καθ' ἑαυτὸ· καὶ τὸν θεῖον Μάξιμον, παλαιὰν τῆς Ῥωμαίων Ἐκκλησίας δόξαν οὔσαν καὶ ἀληθῆ, οὐ πρόσφατον, ὡς τινες οἴονται, οὐδὲ προσθήκην, ἀλλ' ἀνάπτειν τοῦ ἐν Νικαίᾳ Συμβόλου. Τῶν τοῦ νῦν, φησὶν, ἁγιωτάτου πάπα Μαρτίνου συνοδικῶν οὐκ ἐν τοσοῦτοις ὅσοις γεγράφατε, οἱ τῆς βασιλείδος ἐπελάδοντο, δυπλὲ δὲ μόνοις, ὅτι, φασὶν, εἶπεν, ἐκπορεύεσθαι καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Καὶ τούτῳ, φησὶ, συμφῶνας παρήγαγον χρήσεις Ῥωμαίων ἁγίων Πατέρων. Ἀκούεις ὅτι παλαιὰ δόξα τῆς Ἐκκλησίας αὕτη; Ἔτι γε μὴν καὶ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας ἐκ τῆς πονηθείσης αὐτῷ εἰς τὸν Εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην ἱερᾶς πραγματείας, ἐξ ὧν οὐκ αἰτίαν τὸν Υἱὸν ποιοῦντας τοῦ Πνεύματος σφᾶς αὐτοῦ ἀπέδειξαν, μίαν γὰρ ἴσασιν Υἱοῦ καὶ Πνεύματος τὸν Πατέρα αἰτίαν, τοῦ μὲν κατὰ τὴν γέννησιν, τοῦ δὲ κατὰ τὴν ἐκπόρευσιν, ἀλλ' ἵνα τὸ δι' αὐτοῦ προῖναι δηλώσωσι, καὶ ταύτῃ τὸ συναφές τῇ οὐσίᾳ, καὶ ἀπαράλλακτον παριστᾶν, δεῖ δι' Υἱοῦ προῖναι πιστεῦειν τὸ Πνεῦμα.

16. Εἴτα ἐκ τούτου ἀποστόχιστον καὶ τὸν σὸν Νεῖλον λέγοντα· Τούτου χάριν τὸ δι' Υἱοῦ λέγεσθαι τοῖς ἁγίοις, ὅτι Πατέρα εἰπόντες, Υἱὸν ἐννοήσαμεν. Πρὸς γὰρ τὸ εἰς ψιλὰς ἀναφοράς χωρὶς ὑποκειμένων πιστεῦειν αὐτὸν, καὶ τῷ ἁγίῳ ἀντιλέγει, καὶ τὸ συναφές τῆς οὐσίας καὶ ἀπαράλλακτον οὐ παρίστησι. Τρίτον, ὅρα σύμφωνα τὸν ἅγιον φάσκοντα τοῖς ἡμῖν μικρῶ πρότερον εἰρημένοις, τὴν αἰτίαν τούτου χάριν ἀποδοιδόμενῃ τῷ Πατρί, καὶ τὴν ἐκ κυρίως· διότι οὐ παρ' ἄλλου ἔχει λαβὼν τὴν προδλητικὴν δύναμιν, ἀλλ' ἀνάρχως αὐτὴν κέκτηται· καθ' ὃ σημαίνόμενον οὐδεὶς ἂν μὴ μαίνόμενος εἴποι αἰτίον εἶναι τοῦ Πνεύματος τὸν Υἱόν· τὴν δὲ δὲ ἀρροῦσιν τῷ Υἱῷ, ὅτι παρὰ τοῦ Πατρὸς τὴν προδλητικὴν δύναμιν ἐπάγεται, ὅθεν καὶ τὴν θεότητά. Ἡ πῶς

ἂν τις συναρμόσειε τὸ καὶ αἷτιον εἶναι μόνον τὴν Πατέρα, καὶ τούτου χάριν ὁμοούσιον τὸ Πνεῦμα τῷ Υἱῷ, ὅτι πρόεισι δι' αὐτοῦ, μὴ τοιοῦτό τι σημαίνον τὸ αἷτιον λαμβάνον; Τέταρτον, ἐκεῖνο σημειοῦ, ὅτι αἰωνίως ἀπολύτως καὶ ὑπὲρ αἷτιαν δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα. Εἰ γὰρ αἰωνίως ὁμοούσιον τὸ Πνεῦμα τῷ Υἱῷ, ἔστι δ' ὁμοούσιον, ὅτι δι' αὐτοῦ, αἰωνίως ἄρα δι' αὐτοῦ, καὶ οὐ κατὰ περιστάσιν, ὡς ληρεῖ Νεῖλος. Πρὸς τούτοις πᾶσιν ἐκεῖνό σε μὴ διαφύγῃ, ὁ παρακατιῶν ὁ μακάριος Μάξιμος, καὶ οὗτοι μὲν ταῦτα, φησὶν, ὑπὲρ ὧν ἀδίκως ἐνεκλήθησαν. Ἀκούεις τίνα κρίσιν κατὰ Γραικῶν ἐκφέρει; Ἀδίκως, φησὶν, ὑπὲρ τούτων ἐνεκάλεσαν τοὺς Ῥωμαίους οἱ τῆς Κωνσταντινου, καὶ οὐχ ὁ ἅγιος μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ ἐγκαλέσαντες πεισθέντες τοῖς Ῥωμαίοις. Ὑστερον γὰρ οὐ μικρῇ τὸ σχίσμα τοῦ Θεοῦ Μαξίμου. Λέγουσι δὲ οἱ Ῥωμαῖοι οὐκ ἄλλο μέχρι τῆς σήμερον, ἢ ὑπερ τότε, οὐδ' ἄλλως τοῦτο ἢ ὡς τότε νοοῦσιν. Ἀδίκως ἄρα ὑπὸ κριτῇ τῷ Θεῷ Μαξίμου καὶ τοῖς τότε καὶ σήμερον ἐγκαλοῦνται παρὰ σοῦ καὶ τῶν σῶν.

ἰς. Εἰ δὲ λέγει Νεῖλος τὸ, ἡμῖν, προσκείμενον τῇ ἐξ Υἱοῦ χύσει τοῦ Πνεύματος τὴν δευτέραν σημαίνειν πρόοδον· πρῶτον μὲν ἔστω πολλοῖς τῶν ἁγίων εἰρησθαι χωρὶς τινος περιστάσεως, προσώπου λέγω, ἢ χρόνου, ἢ αἰτίας, καὶ τῶν τοιούτων ἐκχεῖσθαι τε καὶ ἐκπορεύεσθαι δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα. Εἰ δὲ καὶ τισι τὸ ἡμῖν πρόκειται, οὐ διότι ἡμῖν ὁ Υἱὸς τὸ Πνεῦμα πηγάζει, διὰ τοῦτο οὐδὲ προβάλλει, διὰ τοῦτο καὶ ἡμῖν πηγάζει. Ἀκούε δὲ καὶ Κυρίλλου ἐν τῷ πρὸς βασιλέα Θεοδοσίον λόγῳ· Τῷ ἰδίῳ Αἰσιπῶν, φησὶ, καταγρῖει Πνεύματι, ὅπερ ἐνέησι μὲν αὐτὸς ὡς ἐκ Θεοῦ Πατρὸς Ἀόγος, καὶ ἐξ ἰδίας ἡμῖν ἀναπηγάξει φύσεως. Τὸ δὲ ἐκ τῆς φύσεως πηγάζεσθαι τοῦ Υἱοῦ, ὡς ἡδη δέδεικται, οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν εἰ μὴ τὸ ἐκ τῆς ἐνυποστάτου φύσεως αὐτοῦ πηγάζεσθαι. Εἰ δ' οὕτως, ἐκεῖθεν ἄρα ἔχει καὶ τὸ εἶναι. Ἐξ ὧν εὐδὴλον, εἰ μὴ που ἐκὼν τυφλώτη τις, ὅτι ἡμῖν πηγάζει ὁ Υἱὸς τὸ Πνεῦμα, καὶ τὰ τοῦ Πνεύματος χαρίσματα, διότι τὸ ἐν ἰδικῇ ὑποστάσει Πνεῦμα φυσικῶς παρ' αὐτοῦ. Οὐ γὰρ ἔπεται, καθὼς εἴρηται, εἴπερ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὰ τοῦ Πνεύματος ρεῖ χαρίσματα, ἅτινα καὶ δευτέραν πρόοδον λέγει Νεῖλος, μὴ ἐκχεῖσθαι, ἥτοι ἐκπορεύεσθαι παρ' ἐκεῖνου τὸ Πνεῦμα. Τούναντιον δ' ἅπαν, ἐπειδὴ παρ' ἐκεῖνου ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα, παρ' ἐκεῖνου χορηγεῖται καὶ τὰ χαρίσματα, καὶ τὸ φυσικῶς ἄρα παρ' ἐκεῖνου χορηγεῖσθαι αἰωνίως ἐστὶ χορηγεῖσθαι, καὶ οὐ πρὸς τινος, ἢ κατ' αἷτιαν, ὡς οἴεται· ἀλλ' ὡς περ ἂν εἴ τις θεῖη αἰώνιον εἶναι καὶ πρὸ τῆς κτίσεως τὸν ἥλιον, ἦν ἂν καὶ πρὸ τοῦ γενέσθαι τὰ πάντα τὸ φῶς αὐτοῦ διὰ τῆς ἀκτίνος ἀπολύτως, καὶ οὐχ ἡμῖν· ἡμῶν δὲ κτισθέντων λάμψειεν ἂν καὶ ἡμῖν. Οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ ἀληθινοῦ ἡλίου. Πηγάζει μὲν ὁ Υἱὸς αἰωνίως τὸ Πνεῦμα ὡς ἴδιον, τῆς κτίσεως δὲ γενομένης πηγάζει καὶ τῇ κτίσει. Ἐξ αὐτοῦ γὰρ, ἢ δι' αὐτοῦ ὅν φωτίζει ἡμᾶς τὸ νοερὸν φῶς. Καὶ οὕτω δευτέραν

A sam esse solum Patrem, atque ob id Spiritum ejusdem naturæ esse cum Filio, quod prosilit per ipsum, non similem causæ significatum comprehendens? Quartum illud colloca, quod ab æterno absolute, et supra omnem causam per Filium Spiritus est. Nam si ejusdem naturæ est cum Filio Spiritus ab æterno, et est ejusdem naturæ, quod per ipsum est. Ab æterno igitur per ipsum, et non secundum circumstantiam, ut Nilus blateral. Præter hæc omnia illud quoque ne te fugiat, quod orationem prosequens beatus Maximus subdit: *Et hic quidem hæc, ait, de quibus injuste accusati sunt.* Audis quam ille fert in Græcos sententiam? Injuste, ait, de his Romanos criminati sunt cives Constantinopolitani; neque sanctus solummodo, sed il ipsi etiam qui criminati fuerant, a Romanis persuasi; nam non multo post divini Maximi schisma exortum est. Aiunt porro Romani ad hunc diem non aliud quam quod tum temporis, neque nunc alio modo quam tum rem ipsam intelligunt. Injuste igitur, divino Maximo iudice, et ab hominibus eo ævi et nunc viventibus, et a te tuisque accensantur.

16. Quod si Nilus asserat, *Nobis*, adnexum Spiritus effusioni ex Filio secundum progressum indicare: sciat primum a plerisque sanctis pronuntiatum fuisse absque ulla circumstantia, personæ, inquam, temporis, causæ, et similium, effundi et procedere Spiritum per Filium. Quod si apud aliquos illud nobis apponitur, non propterea quod Filius Spiritum nobis scaturire facit, ideo non producit, sed quia producti, ideo nobis scaturire facit. Audisis Cyrillum, in Oratione ad imperatorem Theodosium scribentem: *Proprio deinceps, ait, inungit Spiritu, quem ipse emittit veluti Dei Patria Verbum, et ex sua nobis scaturire facit natura.* At ex natura Filii scaturire, ut supra demonstratum est, nihil aliud est nisi ex natura illius in hypostasi scaturire. Id si ita est, inde ergo prorsus habet, quod sit. Quibus luce clarius est, nisi quis volens cæcutiat, nobis emittere Filium Spiritum, et Spiritus munera, quod Spiritus sit in speciali hypostasi naturaliter ex ipso. Neque enim sequitur, ut diximus, si ex Filio Spiritus munera effluunt, quæ et secundum progressum vocitat Nilus, non effundi neque procedere ex ea Spiritum. Imo totum oppositum; cum ex eo Spiritus procedat, ex eo suppeditantur et munera; et naturaliter igitur ab illo suppeditari, ab æterno est suppeditari, et non ad aliquos, aut secundum causam, ut opinatur; sed sicut si quis ab æterno esso, et ante creationem ipsum solem posuerit, esset utique, et antequam creata fuissent omnia lumen ipsius per radium absolute, et non nobis; nobis vero postmodum creatis, lumen etiam nobis præbisset. Sic et de vero sole ratiocinandum est. Emittere Filius ab æterno Spiritum veluti suum, ubi vero creatio absoluta est, emittit etiam creature. Ex ipso enim existens, aut per ipsum illuminat nos intellectu